

Donna J. Haraway

Kiborg kiáltvány: tudomány, technika és szocialista feminizmus az 1980-as években

Ironikus álom egy közös nyelvről integrált áramkörbeli nők számára

EZEN ESSZÉ célja egy a feminizmus, a szocializmus és a materializmus iránt elkötelezett, ironikus politikai mítosz megteremtése. Talán elkötelezettebb még a tiszteletteljes leborulásnál és azonosulásnál is, amennyiben a blaszfémia elkötelezettnek tekinthető. Úgy tűnik, a káromlás mindig is megkövetelte, hogy a dolgokat nagyon komolyan vegyűk. Nem ismerek jobb beállítottságot – beleértve a szocialista feminizmus politikáját is –, amelyet magunkévá tehetnénk az Egyesült Államok politikájának szekulárisan vallásos, evangéliumi tradícióin belül maradván. A káromlás megvédi az egyént az erkölcsi többséggel szemben, ugyanakkor ragaszkodik a közösség utáni igényéhez is. A káromló nem hagyja el hitét. Az irónia olyan ellentmondásokról szól, amelyek nem oldódnak fel nagyobb egységekben, még dialektikusan sem; a feszültségről, hogy összeférhetetlen dolgokat tartsunk együtt, hiszen mindegyik fontos és igaz. Az irónia humort és komoly játékot jelent. Olyan retorikai stratégia és politikai módszer is egyben, amely szeretném, ha nagyobb megbecsülésnek örvendene a szocialista feminizmus köreiből. Ironikus elkötelezettségem, blaszfémiám középpontjában a kiborg képe áll.

A kiborg egy kibernetikus organizmus, gép és élő szervezet hibridje, éppannyira a társadalmi valóság szülötte, mint amennyire elképzelt teremtmény. A társadalmi valóság a megélt társadalmi viszonyokat jelenti; a legfontosabb politikai konstrukciónk ez, világformáló fikció. A nemzetközi nőmozgalmak éppannyira megalkották, mint amennyire leleplezték és feltárták a „női tapasztalatot”, ezt a döntő fontosságú kollektív objektumot. Ez a tapasztalat fikció és tény is egyben, mégpedig a leginkább döntő fontosságú, politikai fajtából valók egyike. A felszabadítás a tudatosságnak, a dolgok képzelőerővel megragadott felfogásának, az

Forrás: A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s. In *Socialist Review* 80 (1985): 65–108. Hungarian translation © Replika.

elnyomásnak és így a lehetőségeknek a konstrukcióján nyugszik. A kiborg a fikció és a megélt tapasztalat tárgykörébe esik, ami megváltoztatja, hogy mi számít a nők tapasztalatának a huszadik század végén. Életre-halálra szóló küzdelem ez; a *science fiction* és a társadalmi valóság közti határvonal optikai csalódás csupán.

A kortárs tudományos-fantasztikus irodalomban hemzsegnek a kiborgok – egyszerre állati és gépi teremtmények, amelyek kétértelműen természetes és művi világokat népesítenek be. A modern orvostudomány szintén tele van kiborgokkal, kódolt szerkezetként elgondolt organizmusok és gépek párosításaival, amelyek meghittsége és ereje nem a szexualitás történetében gyökerezik. A kiborg „szexualitás” visszaállít valamit a páfrányok és gerinctelenek kedves replikációs barokkjából (oly szép organikus védekezésül a heteroszexizmus ellen). A kiborg replikáció leválik a szerves reprodukcióról. A modern termelés a kiborg gyarmatosítás álmának tűnik – olyan álom ez, amelynek tükrében a taylorizmus rémképe idillikus színben tűnik fel. A modern háború pedig egy kiborg orgia, melyet a C³I kódol: command-control-communication-intelligence (irányítás-ellenőrzés-kommunikáció-hírszerzés), egy 84 milliárd dolláros tétel az USA 1984. évi védelmi költségvetésében. A kiborg mellett érvelek, amely társadalmi és testi valóságunkat leképező fikció és nagyon termékeny párosítások fantáziadús forrása. Foucault biopolitikája lagymatag előképe csupán a kiborgpolitika megnyíló területeinek.

A HUSZADIK SZÁZAD VÉGÉRE érve, a mi időkben, egy mitikus korban mindannyian kimérák¹ vagyunk, gépek és élőlények megszerkesztett és elméletbe foglalt hibridjei; egyszerűen kiborgok. A kiborg a mi ontológiánk, politikánk forrása. A kiborg sűrített képmása képzeletnek és materiális valóságnak, a történelmi átalakulás lehetőségeit szervező két összeforrott középpontnak. A „nyugati” tudomány és politika hagyományaiban – a rasszista, férfiak uralta kapitalizmus hagyományában; a haladás hagyományában; a természetet a kultúratermelés nyersanyagaként kisajátító hagyományban; az ennek a másik reflexióiból való újratermelés hagyományában – az élő szervezet és a gép közötti viszony mindig is egy határokért folyó harc volt. A határháború a termelés, a szaporodás és a képzelt területeiért folyik. Ez az esszé a határok összezavarásában rejtlő élvezetért és megalkotásuk felelősségéért száll síkra. Továbbá abbéli kísérlet is egyben, hogy posztmodern, nem naturalista hangnemben hozzájáruljon a szocialista-feminista kultúrához és elmélethez, egy gender nélküli világ elképzelésének utópista tradíciójában, amely világ, meglehet, teremtet nélküli világ, de talán vég nélküli világ is egyben. A kiborg az üdvtörténeten kívül ölt testet.

A kiborg egy *posztgender* világban élő teremtmény; semmi köze nincs a biszexualitáshoz, a preödipális szimbiózishoz, a nem elidegenedett munkához vagy más efféle organikus teljességekre irányuló csábításokhoz, melyek a részek minden erejének végső kisajátításával hoznak létre magasabb egységet. Bizonyos tekintetben a kiborgnak nincs nyugati értelemben vett eredettörténete – ez a legmélyebb ironia, hiszen a kiborg a „Nyugat” felett fokozatosan kiteljesedő absztrakt individuáció félelmetes apokaliptikus *télosza* is egyben, egy végső én, eloldva végül minden függőségtől; ember az űrben. A „nyugati”, humanista értelemben vett eredettörténet az eredeti egység, teljesség, üdvösség és rettegés mítoszára

1 A kiméra jelentései: 1. két v. több genetikailag különböző sejttypusból álló, összeoltás, mutáció stb. révén keletkező szövet v. szervezet; 2. mesebeli szörny; 3. agyrém, illúzió, rémlátomás. A Kiméra oroszánfejú, kecsketestű, kígyófarkú tűzokádó szörnyeteg az ókori görög mitológiában. (Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémiai Kiadó, 2002) (A ford.)

támaszkodik, melyet a fallikus anya jelenít meg, akitől minden embernek el kell szakadnia; ez az individuális fejlődés és a történelem feladata, a két legnagyobb hatású mítosz, melyeket legerőteljesebben a pszichoanalízis és a marxizmus jegyzett fel számunkra. Hilary Klein szerint mind a marxizmus, mind a pszichoanalízis a munkáról, valamint az individuációról és a társadalmi nem kialakulásáról alkotott fogalmaikban az eredeti egység történetéhez folyamodnak, amelyből kilépve létrehozzák a különbözőséget, hogy aztán elbeszéljék a nő/természet feletti fokozódó uralom drámáját. A kiborg átlépi az eredeti egység lépcsőfokát, a nyugati értelemben vett azonosulást a természettel. Ez az ő illegitim ígérete, amely csillagháborús teleológiájának szubverziójához vezethet.

A kiborg elszánt elkötelezettje a részlegességnek, az iróniának, az intimitásnak és a perverzitásnak. Ellenzéki, utópista, és teljességgel hiányzik belőle az ártatlanság. Mivel már nem a közzsféra és a magánsféra polaritása strukturálja, a kiborg egy technikai poliszt definiál, amely részben a társas viszonyok egy forradalmán alapul, ami az *oikos*ban, a háztartásban megy végbe. Természet és kultúra átdolgozásra kerül; az egyik nem lehet többé felhasználható forrás vagy bekebelezés tárgya a másik számára. A részek egésszé való formálásának viszonyai, beleértve a polaritás és a hierarchikus uralom viszonyait, vitatottak a kiborgok világában. Frankenstein szörnyével ellentétben a kiborg nem várja apjától, hogy megváltsa őt az édenkert helyreállításával, azaz egy heteroszexuális társ létrehozása, világának befejezett egésszé (várossá és kozmosszá) való kiteljesítése által. A kiborg nem álmodik az organikus, ezúttal az Oidipusz-történet nélküli család közösségéről. A kiborg nem ismerné fel az édenkertet; nem porból lett, és nem álmodhat arról, hogy porrá lesz. Talán emiatt szeretném látni, vajon felforgathatják-e a kiborgok a nukleáris hamuvá válás apokaliptizisét, amely felé az Ellenség megnevezésének mániákus kényszere hajt minket. A kiborgok nem tisztelettudók; nem emlékeznek a kozmoszra. Bizalmatlanok a holizmussal szemben, de igénylik a kapcsolatok – úgy tűnik, természetes előszeretettel viselkednek az egységfront-politika iránt, de annak élcsapata nélkül. A kiborgokkal persze az a fő probléma, hogy a militarizmus és a patriarchális kapitalizmus törvénytelen leszármazottai, nem beszélve az államszocializmusról. De a törvénytelen ivadékok gyakran módfelett hűtlenek eredetükhöz. Apáik végső soron lényegtelenek.

A KIBORGOK TUDOMÁNYOS-FANTASZTIKUS IRODALMÁRA visszatérek majd az esszém végén, de előbb három alapvető elhatárolás összeomlását szeretném jelezni, melyek megnyitják az utat a következő politikus-fantasztikus (politikus-tudományos) elemzés előtt. A huszadik század végére az Egyesült Államok tudományos kultúrájában az ember és állat közötti határvonalat teljesen áttörték. A kivételesség utolsó hídfőállásait is meggyalázták, ha ugyan vidámparkká nem változtatták – nyelv, eszközhasználat, társas viselkedés, mentális események, semmi sem rögzíti igazán meggyőzően az embert az állattól elválasztó határokat. És sokan nem is érzik többé szükségét egy ilyen elhatárolásnak; valóban, a feminista kultúrának sok ága szolgál biznyságul az emberek és más élőlények kapcsolódásából fakadó örömről. Az állatjogi mozgalmak nem jelentik az ember kivételességének irracionális tagadását; a természet és kultúra közti, hitelét veszített szakadékon átívelő kapcsolat világos felismerését hordozzák. A biológia és az evolúciós elmélet az elmúlt két évszázadban egyidejűleg teremtett modern organizmusokat mint a tudás tárgyait, és változtatta elmosódó nyommá az emberek és állatok közti határvonalat, mely ismételten rányomja bélyegét az élettudományok és a társadalomtudományok közt folyó ideológiai harcokra vagy szakmai vitákra. Ilyen keretek

között a modern keresztény kreacionizmus tanítását üldözni kéne, mint a gyermekek megtartásának egy formáját.

A biológiai-determinista ideológia csak az egyik a lehetőségek közül, melyek a tudományos kultúrában megnyíltak az ember állati természete melletti érvelés előtt. A radikális politikai beállítottságuk számára rengeteg alkalom adódhat arra, hogy harcba szálljanak az áttört határ jelentéseirért.² A kiborg pontosan ott jelenik meg a mítoszban, ahol az ember és állat közti határvonal sérül. Szó sincs róla, hogy a kiborgok az embereknek más élőlényektől való elhatárolódását jeleznék, ellenkezőleg: a zavaróan és élvezetesen szoros összekapcsolódásra utalnak. A bestialitásnak új státusa van a házasodás ezen rendjében.

A másik léket kapott megkülönböztetés az állat-ember (organizmus) és a gép között húzódik. A prekibernetikus gépek kísértetiesek lehetnek; a „szellem a gépben” fantomja mindig jelen volt. Ez a dualizmus strukturálta a materializmus és az idealizmus közti párbeszédet, amely végül egy dialektikus – ízlés szerint szellemnek vagy történelemnek nevezett – ivadékban öltött formát. De a gépek alapjában véve nem voltak önműködőek, öntervezőek, autonómak. Nem tudták valóra váltani az ember álmát, csak megcsúfolni azt. Nem voltak emberek, azaz saját maguk szerzői, csak az ember maszkulinista, reprodukív álmának karikatúrái. Azt gondolni, hogy más milyenek, paranoiára vallott. Most már nem vagyunk olyan biztosak ebben. A huszadik század végének gépei teljességgel bizonytalanná tették a természetes/mesterséges, elme/test, önfejlesztő/külsőleg tervezett közötti különbségtételeket, és sok más megkülönböztetést is, melyeket korábban organizmusokra és gépekre alkalmaztak. Gépeink nyugtalanítóan elevenek, mi magunk pedig félelmetesen élettelenek vagyunk.

A technikai determinizmus csupán egy azon ideológiai terek közül, melyek megnyílnak, ha a gépet és az élő szervezetet kódolt szöveggként gondoljuk újra, miáltal elkötelezzük magunkat a világ írásának és olvasásának játékában.³ A marxisták és a szocialista feministák elátkozták a posztstrukturalista, posztmodern elméletekre jellemző, mindenre kiterjedő „textualizálást”, mivel az utópisztikusan figyelmen kívül hagyja az uralom megélt viszonyait, amelyek alapjául szolgálnak az önkényes olvasatok „játékának”.⁴ Bizonyára igaz, hogy a

2 A tudománnyal kapcsolatos radikális baloldali és/vagy feminista mozgalmakról és elméletekről, illetve biológiai/biotechnológiai témákban eligazítást nyújtanak az alábbi kiadványok: Bleier (1984); Fee (1986); Gould (1981); Hubbard, Henifin és Fried (1982); Keller (1985); Lewontin, Rose és Kamin (1984); továbbá a *Radical Science Journal* (1987 óta *Science as Culture* – a szerk.) és a *Science for the People* számai.

3 Kiindulópontok a technika és politika baloldali és/vagy feminista megközelítéseihez: Cowan (1983); Rotschild (1983); Traweek (1982); Young és Levidov (1981); Weizenbaum (1976); Winner (1977; 1986); Zimmerman (1983); valamint a *Global Electronics Newsletter*, a *Processed World* és a *Women's International Information and Communication Service (ISIS)* kiadványai. Néhány alapvető megközelítés a modern *social studies of science* területéről, amely nem folytatja azt a liberális misztifikációt, hogy minden Thomas Kuhnnal kezdődött: Knorr-Cetina (1981); Knorr-Cetina és Mulkey (1983); Latour és Woolgar (1979); Young (1979). Gyakrabban hivatkoznak rá, mint amennyire ismerik a tudományt a „laboratórium” mítikus/materiális terében létrehozó folyamat vitatásának lehetőségeit; a *Directory of the Network for the Ethnographic Study of Science, Technology and Organizations* (1984) a hatékonyabb radikális elemzéshez nélkülözhetetlen személyek és projektek széles körét tartja számon.

4 Jameson (1984). Lásd Perloff (1984) és Fraser (1984). Provokatív összehasonlító érvelést olvashatunk a „posztmodern” politikájáról és elméleteiről Jamesonnál, aki szerint a posztmodern nem egy lehetőség, nem egy stílus a többi közül, hanem egy domináns elem, mely a baloldal politikájának belülről történő radikális újrafeltalálását követeli meg; nincs többé olyan külső hely, amely a kritikai távolság megnyugtató fikciójának értelmet adna. Jameson azt is világossá teszi, hogy miért nem foglalhatunk állást a posztmodern – egy lényegét tekintve moralista mozzanat – mellett vagy ellen. Az én álláspontom az, hogy a feministáknak (és másoknak) a kultúra folyamatos újrafeltalálására, posztmodern kritikára és történelmi materializmusra van szükségük; itt csak egy kiborgnak lenne esélye. A fehér kapitalista patriarchátus régi uralmai ma nosztalgikusan ártatlannak tűnnek: a különbözőséget

posztmodern stratégiák, mint amilyen az én kiborgmítoszom is, számtalan organikus egész (például a költeményt, a primitív kultúrát, a biológiai organizmust) lehetetleníteni el. Röviden: annak bizonyossága, hogy mi számít természetnek – amely a belátások forrása és az ártatlanság ígérete –, megrendül, talán végzetesen. Az interpretációra való transzcendens felhatalmazás elvész, és vele a „nyugati” ismeretelméletet megalapozó ontológia is. De az alternatíva nem a cinizmus vagy a hitetlenség, vagyis egyfajta absztrakt lét, mint amilyenek a technikai determinizmus elbeszélései arról, hogyan pusztítja el a „gép” az „embert” vagy a „szöveg” az „értelmes politikai cselekvést”. Hogy kik lesznek a kiborgok, radikális kérdés; a válaszok a túlélést érintik. A csimpánzoknak és a műtárgyaknak is van politikájuk, miért ne lehetne hát nekünk is? [de Waal (1982); Winner (1980)]

A harmadik megkülönböztetés a másodiknak egy alesete: a fizikai és a nem fizikai közti határ számunkra igencsak pontatlan. A kvantumelmélet és a határozatlansági elv következményeiről szóló népszerűsítő fizikakönyvek a romantikus *Harlequin*-füzetek (amelyek az amerikai fehér heteroszexualitásban bekövetkezett gyökeres változásokat jelzik) tudományos-ismeretterjesztő megfelelői: félreértik, de a helyes témánál vannak. A modern gépek a velejükig mikroelektronikai eszközök: mindenütt ott vannak és láthatatlanok. A modern gépszerkezet egy modortalan, jöttment isten, aki gúnyt űz az Úr mindenütt jelenvalóságából és spiritualitásából. A szilíciumchip egy írható felület; molekulasorokba vésett írás, amelyben csak az atomi zaj, a nukleáris barázdák végső interferenciája okozhat zavart. Az írás, a hatalom és a technika régi társak a civilizáció eredetéről szóló nyugati történetekben, a miniatürizáció azonban megváltoztatta a gépezetek működéséről szerzett tapasztalatunkat. Kiderült, hogy a miniatürizáció a hatalomról szól; a kicsi nem annyira szép, mindenekelőtt inkább veszélyes, mint például a robotrepülőgépekben. Elég, ha az ötvenes évek TV-készülékeit vagy a hetvenes évek híradókameráit összehasonlítjuk a ma reklámozott karórátévékkel és tényleg videókamerákkal. Legjobb gépeink napfényből vannak; könnyűek és tiszták, mert jelek csupán, elektromágneses hullámok, a spektrum egyes szakaszai. És ezek a készülékek mindenekelőtt hordozhatók, mozgathatók – ennek elérésére bámulatos emberi erőfeszítések irányulnak Detroitban és Szingapúrban. Az emberek, lévén testiek és a fény számára átjárhatatlanok, távolról sem olyan könnyedek. A kiborg maga az éter, a kvintesszencia.

Épp a kiborgok mindenütt jelenvalósága és láthatatlansága az, ami miatt ezek a napfényvel övezett gépek olyan halálosak. Politikailag éppoly nehéz észrevenni őket, mint materiálisan. A tudatosságról szólnak – vagy annak szimulációjáról.⁵ Lebegő jelölők, teherautókkal ke-

normalizálták, például férfivá és nővé, fehérre és feketévé. A „fejlett kapitalizmus” és a posztmodern norma nélkül oldják fel a különbözőségeket, és így szubjektivitás híján – amely mélységet követel meg, még ha barátságatlan és fullasztó mélységet is – ellasszunk. Ideje volna megírni *A klinikai orvoslás halálát*. A klinika módszerei testeket és műveket követeltek; nekünk szövegeink és felületeink vannak. A felettünk való uralom immár nem medikalizáció és normalizáció útján működik, hanem hálózatépítés, a kommunikáció újratervezése és stresszmenedzsment révén. A normalizáció utat nyit az automatizálásnak, az abszolút redundanciának. Michel Foucault írásai, *A klinikai orvoslás születése* (1963), *A szexualitás története* (1976) és *Felügyelet és büntetés* (1975) a hatalom egy formáját nevezik meg összeroppanásuk pillanatában. A biopolitika diskurzusa utat nyit a technogügyögsnek, az összeroppanástól főnevek nyelvének; a multik egyetlen szót sem hagynak érintetlenül. Nevük, a *Science* egyetlen számából kigyűjtve: Tech-Knowledge, Genentech, Allergen, Hybritech, Compupro, Genen-cor, Syntex, Allelix, Agrigenetics Corp., Syntro, Codon, Repligen, MicroAngelo (Scion Corp.), Percom Data, Inter Systems, Cyborg Corp., Statcom Corp., Intertec. Ha be vagyunk zárva a nyelv börtönébe, akkor a fegyházból való szabadulás költőket kíván, egyfajta kulturális restriktív enzimet a kód elvágásához; a kiborg heteroglosszia a radikális kultúrpolitika egy formája.

⁵ Baudrillard (1983). Jameson (1984: 66) rámutat, hogy Platón definíciója a szimulákrumról tulajdonképpen az eredeti nélküli másolatot jelenti, vagyis a fejlett kapitalizmus, a tiszta csere világát.

resztül-kasul Európán, melyeket a táborba vonuló és oly természetellenes greenhami nők⁶ – akik nagyon is jól olvassák a kiborg hatalmi hálókat – boszorkányos akciói hatékonyabban blokkolnak, mint a korábbi maszkulin – és a védelmi politikát nagyon is igénylő – militáns munkásmozgalom. A „legkeményebb” tudomány végső soron a legnagyobb határösszezávarások birodalmáról szól, a tiszta szám, tiszta szellem, a C³I, a kriptográfia és a súlyos titkok megőrzésének birodalmáról. Az új gépek oly tiszták és könnyűek. Tervezőik napimádók, a posztindusztriális társadalom éji álmával kapcsolatos új tudományos forradalom közvetítői. A bajok, amiket ezek a tiszta gépek okoznak, „nem többek”, mint apró kódváltozások az immunrendszer egy antigénjében, „nem többek” a stressz megtapasztalásánál. A „keleti” nők fúrge kis ujjai, az angolszász viktoriánus kislányok egykori rajongása a babaházakért, a nőkre rákényszerített, apró dolgokra irányuló figyelem ebben a világban meglehetősen új dimenziókat ölt. Lehet, hogy van egy kiborg Alice, aki számba veszi ezeket az új dimenziókat. Ironikus módon épp az Ázsiában chipeket gyártó és a Santa Rita Börtönben spiráltáncot járó⁷ természetellenes kiborg nők lehetnek azok, akiknek jól szervezett egységei a hatékony ellenzéki stratégiák irányát kijelölik.

Kiborgmítoszom tehát áttört határokról szól, hathatós egyesületekről és veszélyes lehetőségekről, melyeket a haladó gondolkodásuk talán a szükséges politikai munka részeként fedeznek fel. Az egyik kiindulópontom az, hogy a legtöbb amerikai szocialista és feminista egyre mélyülő dualizmusként tekint test és elme, állat és gép, idealizmus és materializmus viszonyára a „csúcstechnológiával” és a tudományos kultúrával kapcsolatos társadalmi gyakorlatok, szimbolikus megfogalmazások és fizikai termékek esetében. Az *egydimenziós embertől* (Marcuse 1964) a *The Death of Nature*-ig (Merchant 1980) az elemzés progresszív gondolkodók által kifejlesztett eszközei ragaszkodnak a technika szükségszerű uralmához, és arra szólítanak fel bennünket, hogy az ellenállás erőit integráljuk egy elképzelt organikus szervezetbe. Második premisszám az, hogy a világszerte erősödő uralomnak ellenszegülni próbáló emberek összefogása még sosem volt ilyen égetően szükséges. De a perspektíva enyhén perverz etolódása talán jobban lehetővé teszi, hogy a jelentésekért, valamint a hatalom és az élvezet más formáiért harcoljunk a technológia által szervezett társadalmakban.

BIZONYOS SZEMPONTBÓL a kiborgvilág egy ellenőrzési hálózat végleges rákényszerítését jelenti a bolygónkra, a végső absztrakciót, melyet a védelmünk nevében folytatott csillagháború apokaliptizise testesít meg, a nők testének végső felhasználását a háború maszkulinista orgiájában (Sofia 1984a, b). Más perspektívából tekintve a kiborg világ a megélt társadalmi és testi valóságokról is szólhat, ahol az emberek nem félnek az őket az állatokkal és gépekkel összekötő rokonságtól, a maradandóan részleges identitásoktól és ellentétes szempontoktól. A politikai küzdelem abban áll, hogy egyszerre lássunk mindkét nézőpontból, mert mindkettő olyan uralmi formákat és lehetőségeket tár fel, amelyek a másiktól nézve elképzelhetetlenek. Az egyoldalú látásmód rosszabb illúziókat eredményez, mint a kettős látás vagy a sokfejű szörnyek.

6 Az angliai Greenham közelébe telepített nukleáris NATO-rakétabázis ellen 1981-től kezdődően feminista-pacifista csoportok több mint egy évtizeden keresztül szerveztek különféle tiltakozó akciókat; például kétszer is több tízezer aktivista élőlánccal „ölelte körbe” a bázist; egy alkalommal tükrökkel a kezükben, hogy „visszaverjék a gonoszt”. Emellett folyamatosan akadályozták és világgá kürtölték a bázis nukleáris tölteteit szállító teherautók mozgásait. (A szerk.)

7 Egyszerre spirituális és politikai gyakorlat, amely összekapcsolta az őröket és a letartóztatott antinukleáris tüntetőket a kaliforniai Alameda County fogházában a nyolcvanas évek elején.

A kiborg egységek irtózatosság és törvénytelenek; jelenlegi politikai körülményeink között aligha reménykedhetünk erőteljesebb, az ellenállás és az átstrukturálás céljaira alkalmasabb mítoszokban. Szeretem elképzelni a LAG-ot, a *Livermore Action Groupot*,⁸ mint egyfajta kiborgtársaságot, amint realiztikusan átalakítják a laboratóriumokat, melyek a legádázabbul testesítik meg és okádják magukból a technikai világvége eszközeit; és amely elkötelezettje egy olyan politikai forma építésének, amely voltaképpen sikerrel és elég hosszú ideig tartja össze a boszorkányokat, a mérnököket, az időseket, a ferdehajlamúakat, a keresztényeket, az anyákat és a leninistákat ahhoz, hogy lefegyverezzék az államot. *Fission Impossible*⁹ a neve az affinitáscsoportnak az én városomban. (Affinitás: nem vérrokonság, hanem szabad választás által összekötött; egyik kémiai atomcsoportnak a másikhoz való vonzódása; reakciókészség.)

Töredezett identitások

NEHÉZ FELADATTÁ VÁLT az ember feminizmusának egyetlen jelzővel történő megnevezése – vagy egyáltalán az, hogy minden körülmények között ragaszkodjunk a szóhoz magához. Fokozottan tudatában vagyunk annak, hogy a megnevezés kizárás is egyben. Az identitások ellentmondónak, részlegesnek és stratégiai jellegűnek tűnnek. A nem, a rassz és az osztály fogalma, miután hosszú, nehéz folyamatban felismertük társadalmi és történelmi felépítésüket, nem szolgálhatnak a „lényegi” egységbe vetett hit alapjául. A „női” létben semmi nincs, ami természetesen módon kötné össze a nőket. Nincs is olyan állapot, hogy nőnek „lenni”, lévén maga is egy igen összetett kategória, amely vitatott, szexualitásról szóló tudományos diskurzusokban és más társadalmi gyakorlatokban jön létre. A gender-, rassz- és osztálytudat egy vívmány, amelyet a patriarchátus, a kolonializmus és a kapitalizmus ellentmondásos társadalmi realitásainak szörnyű történelmi tapasztalata kényszerített ránk. És ki számít „mi”-nek az én retorikámban? Mely identitásoktól várhatjuk a „mi”-nek nevezett hathatós politikai mítosz megalapozását, és mi motiválhatná a belépést ebbe a közösségbe? A feministák közötti, minden lehetséges törésvonal mentén bekövetkező fájdalmas fragmentáció (nem is beszélve a nők közötti szakadékokról) megfoghatatlanná tette a nő fogalmát, a nők egymás feletti dominanciájának takarójává. Számomra – és sokak számára, akik hasonló történelmi helyzetben vannak, azaz fehér, értelmiségi, középosztálybeli, nőnemű, radikális, észak-amerikai, középkorú egyének – a politikai identitás válsága millió forrásból fakad. Az egyesült államokbeli baloldal és feminizmus jó részének újabb keletű története erre a válságra adott válasz volt, vég nélküli szakadások és újabb esszenciális egységek keresése formájában. Ugyanakkor növekvő mértékben ismerték fel egy másfajta, a szövetség oldaláról – az affinitás, nem pedig az identitás felől – közelítő válasz lehetőségét.¹⁰

8 1982 és 1985 között a kaliforniai Berkeleyben működő, a nukleáris fegyverkezés ellen fellépő civil csoportosulás; nevét az atomfegyverek kifejlesztésére létrehozott Livermore laboratóriumról kapta. A LAG szervezte meg a nukleáris leszerelés nemzetközi napját 1983-ban, melynek során az Egyesült Államokban több mint ötven helyszínen zajlottak tiltakozó akciók a fegyverkezési verseny ellen. (A ford.)

9 A *fission* jelentése: (mag)hasadás. (A ford.)

10 Az összefogás politikájának erőteljes fejlődése bontakozik ki a „harmadik világból” szólók révén, akik a semmiből szólnak, az univerzum elmozdított középpontjából, a földről: *We live on the third planet from the sun* – áll Edward Kamau Braithwait jamaikai író *Sun Poem* c. versfolyamában (ismerteti Mackey 1984). Smith (1983) ironikusan megkérdőjelezi a naturalizált identitásokat, éppen azalatt, hogy egy otthonnak nevezett helyet konstruál, ahonnan beszélni lehet. Lásd különösen Reagon (1983).

Chela Sandoval (1984) a színes bőrű nőknek nevezett új politikai hang létrejöttét kísérő sajátos történelmi mozzanatok fényében elméleti keretbe foglalta a politikai identitás egy „ellenzéki tudatosság”-nak nevezett reményteli modelljét, amely a rassz, a nem vagy az osztály társadalmi kategóriáinak állandó tagságát visszautasítók rutinjából született, amelyet a hatalmi hálók értelmezésében szereztek. A „színes bőrű nő” elnevezés (melyet már a létrejöttékor vitatnak azok, akiket magába kívánna foglalni), valamint egyfajta történelmi tudatosság (amelynek jegyében szisztematikusan lebontják az Ember valamennyi, „nyugati” hagyomány alkotta jelképét) létrehozza a posztmodern identitás másságból és különbözőségeiből gyúrt egy fajtáját. Ez a posztmodern identitás teljes mértékben politikai, bármi legyen is a helyzet az egyéb lehetséges posztmodern álláspontokat illetően.

Sandoval hangsúlyozza mindennemű esszenciális kritérium hiányát annak eldöntésében, hogy ki a színes bőrű nő. Megjegyzi, hogy a csoport definiálása a tagadás tudatos felhasználásával történt. Egy *chicana* vagy egy egyesült államokbeli fekete nő például nem tudott nőként, feketeként vagy *chicanoként* megnyilvánulni. Ekképpen negatív identitások lépcsőzetes sorozatának a legalján helyezkedett el, kimaradva még a privilegizált elnyomott szerzői kategóriákból is, azaz a „nők és feketék” közül, akik maguknak követelték a fontos forradalmak megvívását. A „nő” kategória kizárta az összes nem fehér nőt; a „fekete” tagadta az összes nem feketét, valamint a fekete nőket is. De olyan „én” sem volt, hogy „színes bőrű nő”, nem volt egyértelműség, hanem csak tengernyi különbség volt azon egyesült államokbeli nők között is, akik egyesült államokbeli színes nőként határozták meg történelmi identitásukat. Ez az identitás egy öntudatosan megszerkesztett teret jelöl ki, amely a közös cselekvés képességét nem erősítheti meg valamiféle természetes önmeghatározás alapján, hanem csakis tudatos szövetség, affinitás, politikai rokonság révén.¹¹ A fehér nőmozgalom néhány egyesült államokbeli áramlatával ellentétben itt nem naturalizálják a mátrixot, vagy legalábbis ez az, ami Sandoval szerint az ellenzéki tudatosság erejének segítségével egyedülálló módon elérhető.

Sandoval érvelését úgy kell tekintenünk, mint egy feminista számára hathatós megfogalmazást, amely az antikolonialista diskurzus világméretű fejlődéséből származik, egy olyan diskurzusból, mely szertefoszlatja a „Nyugatot” és legfőbb termékét – az egyént, aki nem állat, nem barbár és nem nő, tehát ember, a történelemnek nevezett kozmosz szerzője. Ahogy az orientalizmus politikailag és szemiotikailag dekonstruálódik, a Nyugat önmeghatározásai meginognak, beleértve a feminista identitásait is.¹² Sandoval amellett érvel, hogy a „színes bőrű nőknek” van esélyük arra, hogy olyan hatékony egységet építsenek, amely nem szaporítja azon korábbi marxizmusok és feminizmusok imperializáló, totalizáló forradalmi alanyait, melyek nem szembesültek a dekolonializáció nyomán feltámadó rendbontó többszólamúság következményeivel.

Katie King az identifikáció határait hangsúlyozta és az identifikáció politikai/poétikai mechanizmusait, melyek „a költemény” olvasásának módszerébe, a kulturális feminizmus alkotó magvába vannak beépítve. King kritizálja azt az állandó tendenciát, amely a feminista gyakorlat különböző „pillanataiból” vagy „beszélgetéseiből” jövő kortárs feminista körében figyelhető meg; azt, hogy a nőmozgalmat úgy rendszerezik, hogy a saját politikai irányvonaluk az egész folyamat végének, betetőzésének látszódjék. Ezek a taxonómiák hajlamosak

¹¹ Lásd hooks (1981); Hull, Scott és Smith (1982). Bambara (1981) *The Salt Eaters* című művével rendkívüli posztmodern regényt írt, melyben a színes bőrű nők szintársulata, a Hét Nővér felfedezi az egység egy formáját. Köszönet Evans (1984) Bambara-értelmezéséiért.

¹² A feminista munkákban és másutt megjelenő orientalizmusról l. Lowe (1986); Said (1978).

a feminista történelmet úgy átdolgozni, hogy folyamatosan fennálló, koherens típusok közötti ideológiai harcnak tűnjék, elsősorban a radikális, liberális és szocialista feminizmusok mint tipikus egységek harcának. Az összes többi feminizmus szó szerint vagy beolvad, vagy marginalizálódik, általában egy explicit ontológia és episztemológia felépítése révén.¹³ A feminizmus taxonómiai ismeretelméleteket hoznak létre azzal a céllal, hogy kordában tartásuk a női tapasztalat hivatalos verziójától való elhajlásokat. A „női kultúra” – éppúgy, mint a színes bőrű nők – affinitást kiváltó mechanizmusok segítségével, tudatosan megteremtett kategória. A költészet szertartásai, a zene és az akadémikus gyakorlat bizonyos formái elsődleges szerepet játszottak ebben. A rassz- és a kulturális politika szorosan összefonódik az USA nőmozgalmában. King és Sandoval közös eredménye annak felismerése, hogyan kell költészeti/politikai egységet létrehozni anélkül, hogy a kisajátítás, a bekebelezés és a taxonómiai azonosítás logikájára támaszkodnánk.

A DOMINANCIA VAGY BEOLVASZTÁS RÉVÉN LÉTREHOZOTT EGYSÉG elleni elméleti és gyakorlati küzdelem ironikus módon nem csak a patriarchátus, a kolonializmus, a humanizmus, a pozitívizmus, az esszencializmus, a szcientizmus és más meg nem siratott izmusok igazolásait ássa alá, hanem *minden* organikus vagy természetes nézőpontra támasztott igényt. Azt gondolom, hogy a radikális és szocialista/marxista feminizmusok szintén aláásták a saját episztemológiai stratégiáikat (stratégiáinkat), és ez döntő fontosságú lépés a lehetséges egységek elképzelésében. Hátravan még annak eldöntése, hogy vajon minden nyugati episztemológia – a nyugati politikai beállítottságú emberek által ismert formájában – cserbenhagy-e minket a hatékony affinitások építésének feladatával.

Fontos megjegyezni, hogy a forradalmi nézőpontok létrehozására irányuló erőfeszítések, a világ megváltoztatása iránt elkötelezett emberek szellemi teljesítményeiként megszülető ismeretelméletek részei voltak az identifikáció korlátait megmutató folyamatnak. A posztmodern elmélet csipős hangvételű eszközei és a forradalmi alanyokról szóló ontológiai diskurzus konstruktív eszközei ironikus szövetségeseknek tekinthetők a nyugati én-eknek (selves) a túlélés érdekében történő feloldásában. Kínzóan tudatában vagyunk annak, mit jelent az, hogy történelmileg megalkotott testünk van. De ha lemondunk az eredetünkkel kapcsolatos ártatlanság képzetéről, akkor nem létezik az édenkertből való kiűzetés sem. Politikánkból elvész a hajlandóság, hogy az ártatlanság naivitásával bocsássa meg a bűnöket. De hogyan nézne ki egy másik, a szocialista feminizmus számára alkalmas politikai mítosz? Miféle politika tudná felölelni a személyes és kollektív én-ek részleges, ellentmondásos, tartósan lezáratlan konstrukcióit úgy, hogy emellett még mindig hűséges, hatékony – és, ironikus módon, szocialista-feminista maradjon?

Nem ismerek a történelemben olyan időszakot, amelyben nagyobb szükség lett volna a politikai összefogásra annak érdekében, hogy hatékonyan tudjunk szembeszállni a „rassz”, a „nem”, a „szexualitás” és az „osztály” dominanciáival. Olyan időről sincs tudomásom, ahol az egység azon fajtája, amelynek talán részt vehetünk a kiépítésében, lehetséges lett volna. „Közülünk” senkinek sincs többé szimbolikus vagy materiális lehetősége arra, hogy a valóság alakját a „többiek” számára megszabja. Legalábbis „mi” nem tarthatunk igényt az ártatlan-

13 Katie King (1984a, 1987) érzékeny elméleti elemzési keretet fejlesztett ki arra, hogy feltárja a feminista taxonómiáknak a hatalom genealógiáiként való működését a feminista ideológiában és vitákban. Jaggar (1983) problémás feminizmusrendszerzésén mutatja be, ahogyan a taxonómia létrehozta a kívánt végső pozíciót beállító kis szerkezeteket. A szocialista és radikális feminizmusról szóló karikatúrám szintén egy példa erre.

ságra ilyen dominanciák gyakorlása révén. A fehér nők, beleértve a szocialista feministákat, felfedezték (azaz rúgkapálva és sikoltozva kényszerültek észrevenni) a „nő” kategóriájának nem ártatlan mivoltát. Ez a tudat az összes korábbi kategória elrendezését megváltoztatja; denaturálja azokat, ahogyan a hő denaturálja az érzékeny fehérjét. A kiborg feministáknak amellet kell érvelniük, hogy „mi” soha többé nem akarunk természetes, egységet megalapozó mátrixot, és hogy egyetlen konstrukció sem jelenti a teljességet. Az ártatlanság, és az ebből fakadó ragaszkodás az áldozat státusához – mint a tisztánlátás egyetlen lehetséges alapja – éppen elég kárt okozott már. De a forradalmi alany konstrukciója is békét kell hogy hagyjon az embernek a huszadik század végén. Az identitások kikopásával és megalkotásuknak reflexív stratégiáival lehetőség nyílik arra, hogy ne szemfedőt, hanem valami mást szövögessünk arra a napra, mely az üdvörtörténetet oly profetikusan lezáró apokalipszis után virrad fel.

Mind a marxista/szocialista feminizmusok, mind pedig a radikális feminizmusok egyidejűleg naturalizálták és denaturálták a „nő” kategóriáját és a „nők” társadalmi életével kapcsolatos tudatosságot. Egy vázlatos karikatúra talán mindkét mozzanatra rávilágít. A marxi szocializmus a bérmunka elemzésén alapul, amely leleplezi az osztálystruktúrát. A bérvizony következménye a szisztematikus elidegenedés, ahogy a munkást elkülönítik termékétől. A tudásban elvonatkoztatás és illúzió érvényesül, a gyakorlatban pedig a dominancia. A munka az a mindennek elé helyezett kategória, amely lehetővé teszi a marxista számára, hogy túllépjen az illúziókon, és megtalálja azt a nézőpontot, amely a világ megváltoztatásához szükséges. A munka az a humanizáló tevékenység, amely az embert emberré teszi; a munka egy ontológiai kategória, amely lehetővé teszi valaminek a tudását, így a leigázás és elidegenedés tudását is.

A szocialista feminizmus úgy fejlődött ki, hogy hűséges gyermekként szövetségre lépett a marxizmus alapvető elemzési stratégiáival. Mind a marxista, mind a szocialista feminizmusoknak az volt a fő érdeme, hogy kiterjesztették a munka kategóriáját oly módon, hogy az összeegyeztethető legyen azzal, amit (egyes) nők csináltak, még ha a bérvizony alá is volt rendelve a munka egy átfogóbb szemléletének a kapitalista patriarchátus uralma alatt. Nevezetesen, a nők háztartásban végzett munkája és a nőknek mint anyáknak a tevékenysége, azaz a szocialista-feminista értelemben vett reprodukció a marxi munkafogalom analógiájának jogosultságával lépett be az elméletbe. A nők egysége itt a „munka” ontológiai szerkezetén alapuló episztemológián nyugszik. A marxista/szocialista feminizmus nem „naturalizálja” az egységet; az egy lehetséges vívmány, amely egy lehetséges, a társadalmi viszonyokban gyökeres nézőponton alapul. Az esszencializáló mozzanat a munkának vagy analógiájának, a nők tevékenységének ontológiai szerkezetében rejlik.¹⁴ A problémát számomra a marxi humanizmus öröksége jelenti, annak határozottan nyugati énképével. Ennek a megfogalmazásnak a legfőbb értéke a valós nők azon mindennapos felelősségének a hangsúlyozása, hogy politikai egységeket építsenek; sokkal inkább, mintsem hogy ezen egységeket naturalizálják.

14 A pszichoanalízis tárgykapcsolat-elméleti változatai és az ezekkel összefüggő, erősen általánosító mozzanatok, melyek nem egy episztemológiai megközelítésben a szaporodás, a gondozómunka és az anyai funkciók tárgyalását jellemzik, kiemelik szerzőik ellenállását azzal szemben, amit én posztmodernnek nevezek. Számomra mind az általánosító lépések, mind a pszichoanalízis ezen változatai megnehezítik „a nők helye az integrált áramkörben” témájának elemzését, és szisztematikus nehézségekhez vezetnek, amikor a gender vagy az az alapján szerveződő társadalmi élet (gendered social life) felépítésének fő aspektusairól akarok számot adni, vagy akár csak meglátni ezeket. A feminista nézőpont érveinek kifejtését l. Flax (1983); Harding (1986); Harding és Hintikka (1983); Hartsock (1983a, b); O'Brien (1981); Rose (1983); Smith (1974, 1979).

A RADIKÁLIS FEMINIZMUS Catharine MacKinnon-féle verziója önmagában karikatúrája az identitásalapító tevékenységről szóló nyugati elméletek kisajátító, bekebelező, totalizáló tendenciáinak.¹⁵ Ténybeli és politikai tévedés volna a radikális feminizmusnak nevezett, újabb keletű női politikában megjelenő számtalan „pillanat” vagy „beszélgetés” mindegyikét MacKinnon verziójába olvasztani. De elméletének teleologikus logikája megmutatja, hogyan képes egy episztemológia és egy ontológia – tagadásait is beleértve – eltörölni vagy megrendszabályozni a különbözőségeket. A radikális feminizmusnak nevezett polimorf mező történetének újraírása csak egyik hatása MacKinnon elméletének. A legfőbb hatás a tapasztalat és a női identitás egy olyan elméletének létrehozása, amely az összes forradalmi nézőpont számára egyfajta apokaliptiszt jelent. A totalizálás, amely a radikális feminizmus ezen meséjébe van beépítve, úgy éri el célját – a nők egységét –, hogy a radikális nemlét tapasztalatát és tanúságát kényszeríti ki. Csakúgy, mint a marxista/szocialista feminista számára, a tudat itt is egyfajta erőfeszítés eredménye, nem pedig természetes tény. MacKinnon elmélete ezenkívül kiküszöböli a humanista forradalmi alanyokba beépített problémák egy részét, azonban radikális redukcionizmus árán.

MacKinnon azt állítja, hogy a feminizmus szükségszerűen egy másfajta elemzési stratégiát vett át a marxizmustól, olyat, amely elsősorban nem az osztálystruktúrára figyel, hanem a biológiai nem/társadalmi nem struktúrájára (sex/gender structure) és az azt generáló viszonyra, arra a folyamatra, ahogyan a férfiak a nőket szexuálisan megalkotják és felhasználják. MacKinnon „ontológiája” paradox módon egy antialanyt, egy nemlétet konstruál. A másik vágya, nem pedig az öntudat munkája képezi a „nő” eredetét. Ezért a tudatnak egy olyan elméletét fejleszti ki, amely kötelezően előírja, hogy mi tekintendő a „nők” tapasztalatának – bármi, ami nemi erőszakot jelöl; valójában a szex maga, amennyiben nőket érint. A feminista gyakorlat a tudat ezen formájának konstrukciója, azaz egy olyan énnel az önismerete, aki nem létezik.

Fonák módon a szexuális felhasználás ebben a radikális feminizmusban még mindig a munka episztemológiai státusával bír, vagyis ez az a pont, ahonnan a világ megváltoztatásához hozzájárulni tudó elemzésnek ki kell indulnia. De a sex/gender struktúra következménye nem az elidegenedés, hanem a szexuális eltárgyasítás. A tudás birodalmában a szexuális eltárgyasítás eredménye illúzió és elvonatkoztatás. Mindazonáltal a nőt itt nem egyszerűen csak elidegenítik munkájának termékétől, hanem igen mély értelemben nem is létezik, mint alany vagy akár potenciális alany, mivel nőként való létezését a szexuális felhasználásnak köszönheti. A másik vágya által megalkotottnak lenni nem ugyanaz, mint elidegenedettnek lenni a munkást a termékétől megfosztó erőszakos elválasztás folyamatában.

MacKinnon radikális elmélete a tapasztalatról szélsőségesen totalizáló; nem annyira marginalizálja, mint inkább eltörli bármely más női politikai beszédének és cselekvésének a jogosultságát. Ez egy olyan totalizáció, amely eléri azt, ami a nyugati patriarchátusnak magának sohasem sikerült: annak tudatosítását a feministákban, hogy a nők nem léteznek, kizárólag csak a férfiak vágyának termékeként. Azt gondolom, MacKinnon helyesen állapítja meg, hogy az identitás egyetlen marxi változata sem alapozhatja meg szilárdan a nők egységét. De miközben megoldja a bármely nyugati forradalmi alany feminista célokra történő felhasználásának ellentmon-

15 MacKinnon (1982). Egy MacKinnonra támaszkodó kritika, de az ő redukcionizmusa nélkül, és egy elegáns feminista beszámolóval Foucault nemi erőszakkal kapcsolatos paradox konzervatívizmusáról: de Lauretis (1985). A családban zajló erőszakról elméletileg igényes feminista társadalmi-történelmi vizsgálódást nyújt, ragaszkodva a nők, férfiak és gyermekek komplex közreműködéséhez, anélkül azonban, hogy szem elől tévesztené a férfialom, a rassz és az osztály materiális struktúráit: Gordon (1988).

dásaiból fakadó problémát, ő maga a tapasztalatnak egy még inkább tekintélyelvű doktrínáját hozza létre. Ha a szocialista/marxi álláspontokkal kapcsolatban az az ellenvetésem, hogy akaratlanul is eltörlik az antikolonialista diskurzusban és gyakorlatban láthatóvá tett többhangú, nem feloldható, gyökeres különbözőséget, akkor az, ahogyan MacKinnon szándékosan eltöröl minden különbséget a nők „lényegi” nemlétezésének eszközével, nem túl megnyugtató.

Az én taxonómiámban – amely, mint minden taxonómia, a történelem újraírását jelenti – a radikális feminizmus csak úgy tud helyt adni a nők mindazon tevékenységének, amelyet a szocialista feministák munkának neveznek, ha az a tevékenység valahogyan szexualizálható. A reprodukciónak különböző jelentésárnyalatai vannak a két irányzat számára: az egyik szerint a munkában, a másik szerint a szexben gyökereznek a jelentések; az uralom következményeit és a társadalmi, illetve személyes realitással kapcsolatos tudatlanságot mindkettő „hamis tudatnak” hívja.

Az egyes szerzők érvelésének problémáin és érdemein túl sem a marxista, sem a radikális feminista álláspontok nem hajlottak egy részleges magyarázat státusának felkarolására; mindkettőt szabályszerűen totalitásként építették fel. A nyugati magyarázat megkövetelte ezt; hogyan másképp tudná a „nyugati” szerző beolvasztani a maga másikjait? Mindegyik megpróbálta magához csatolni az uralom egyéb formáit oly módon, hogy kiterjesztette rájuk az alapvető kategóriáit analógia, egyszerű felsorolás vagy kiegészítés révén. Ennek az egyik jelentős, lesújtó politikai következménye a fehér radikális és szocialista feministák körében a bőrszín kérdését övező zavart csönd volt. Történelem és többszólamúság eltűnnek a politikai taxonómiákban, melyek genealógiákat próbálnak létrehozni. A rassz (és sok más) számára nem volt strukturális hely az elméletben, amely a nő kategóriájának és a nők társadalmi csoportjának mint egységesített vagy totalizálható egésznek a konstrukcióját volt hivatott kinyilatkoztatni. Karikatúrám szerkezete így fest:

szocialista feminizmus

osztálystruktúra // bér munka // elidegenedés

munka, analógiásan reprodukció, kiterjesztés által szex, kiegészítésként rassz

radikális feminizmus

genderstruktúra // szexuális felhasználás // eltárgyiasítás

szex, analógiásan munka, kiterjesztés által reprodukció, kiegészítésként rassz

Más kontextusban a francia teoretikus Julia Kristeva azt állította, hogy a nők mint történelmi csoport a második világháború után tűntek fel, olyan csoportokkal együtt, mint pl. a fiatalok. A dátum kétséges; de már hozzászoktunk annak a gondolatához, hogy mint a tudás tárgya és mint történelmi cselekvő, a „rassz” nem mindig létezett, az „osztály”-nak történeti eredete van, a „homoszexuálisok” pedig meglehetősen fiatalok. Nem véletlen, hogy az ember családjának (family of man) szimbolikus rendszere – és így a nő lényege is – ugyanabban a pillanatban bomlik fel, amikor az emberek közti kapcsolatok hálózatai a bolygón példátlanul összetette, sokatmondóvá és komplexszé válnak. A „fejlett kapitalizmus” nem alkalmas rá, hogy kifejezze ennek a történelmi pillanatnak a struktúráját. „Nyugati” értelemben véve az ember vége (end of man) forog kockán. Nem véletlen, hogy korunkban a nő nőkre esik szét. A szocialista feministák bűne alapján véve talán nem az volt, hogy olyan esszencialista elméletet hoztak létre, amely elnyomta a nők egyéni sajátosságait és ellentmondó érdekeit. Azt gondolom, hogy vétkesek voltunk, legalábbis a fehér humanizmus logikájában, nyelveiben és gyakorlataiban való reflektálatlan részvétel révén, és azáltal, hogy az uralmat egyetlen okra akartuk visszavezetni forradalmi hangunk biztosítása érdekében. Ma már kevesebb mentségünk van. De kudarcaink tudatában azt kockáztatjuk, hogy belecsúszunk a határtalan

különbözőségbe, és feladjuk a részleges, valódi kapcsolat megteremtésének zavarba ejtő feladatát. Némely különbség játékosan könnyed; némelyek pedig az uralom világtörténelmi rendszereinek pólusai. Az „episztemológia” a különbség tudásáról szól.

Az uralom informatikája

EBBEN AZ EPISZTEMOLÓGIAI és politikai pozíció megteremtésére irányuló kísérletben egy lehetséges egység képét szeretném felvázolni, a megformálás szocialista és feminista elveire támaszkodó képet. Vázlatom kereteit a társadalmi viszonyokban világszerte bekövetkező, a tudományhoz és technikához kötődő átrendeződések jelentősége és kiterjedése szabja meg. A politika, amely mellett érvelek, abban gyökerezik, hogy az osztály, a rassz és a nem alapvető változásokon megy keresztül egy most kibontakozó világrendben, amely újszerűségében és hatókörében az ipari kapitalizmus által megteremtett rendszerrel analóg; az organikus ipari társadalomtól egy polimorf információs rendszer felé történő elmozdulás tanúi vagyunk, a csupa munkából a csupa játék felé, egy halálos játszma irányába. A dichotómiák, lévén egyszerre materiálisak és ideologikusak, kifejezhetők az alábbi táblázatban, amely összefoglalja az átmeneteket a jól bevált, régi hierarchikus dominanciákból a rémisztő új hálózatokba, melyeket az uralom informatikájának neveztem:

reprezentáció	szimuláció
polgári regény, realizmus	sci-fi, posztmodernizmus
organizmus	biotikus komponens
mélység, integritás	felület, határ
hő	zaj
a biológia mint klinikai gyakorlat	a biológia mint feljegyzés
élettan	kommunikációs tervezés
kiscsoport	alrendszer
tökéletesítés	optimalizálás
eugenika	népességpolitika
hanyatlás, <i>A varázshegy</i>	elavulás, <i>Future Shock</i>
higiénia	stresszmenedzsment
mikrobiológia, tuberkulózis	immunológia, AIDS
szervezett munkamegosztás	ergonómia, a munka kibernetikája
funkcionális szakosodás	moduláris szervezet
reprodukció	replikáció
organikus nemi szerepek	optimális genetikai stratégiák
biológiai determinizmus	evolúciós tehetetlenség, kényszerek
társulások ökológiája	ökoszisztéma
rasszok hierarchiája	neoimperializmus, ENSZ-humanizmus
tudományos munkaszervezés otthon és a gyárakban	globális üzem/elektronikus otthon
család/piac/gyár	nők az integrált áramkörben
családi bérezés	ekvivalens jövedelmek
közszféra/magánszféra	kiborg-állampolgárság
természet/kultúra	a különbségesség mezője
kooperáció	a kommunikáció fokozása
Freud	Lacan
szex	génmanipuláció
munka	robotika
elme	mesterséges intelligencia
második világháború	csillagháború
fehér kapitalista patriarchátus	az uralom informatikája

Ez a lista számos érdekes dolgot sugall.¹⁶ Először is, a jobb oldalon szereplő tételeket nem lehet „természetes”-ként kódolni; ez a felismerés aláássa a bal oldalon állók naturalista kódolását is. Nem haladhatunk visszafelé sem ideológiailag, sem materiálisan. Nemcsak hogy „isten” halott; az „istennő” is az. Az olyan dolgokkal kapcsolatban, mint a biotikus komponensek, az ember nem gondolkodhat a lényegi tulajdonságok fogalmaiban, csakis tervezési stratégiák, határfeltételek, áramlási sebességek, rendszerlogika, a csökkenő kényszerek költségeinek terminusaiban. A szexuális úton történő szaporodás egy a sok szaporodási stratégia közül, melynek költségei és előnyei a rendszer környezetének függvényei. A szexuális szaporodás ideológiái nem folyamodhatnak többé ésszerű módon a nem és a nemi szerep fogalmaihoz mint organikus jegyekhez az olyan természetes objektumokban, mint az élő szervezetek és a családok. Egy ilyen érvelés irracionálisnak minősülne, és ironikus módon a nagy iparvállalatok *Playboy* olvasó ügyvezető igazgatói és a pornográfiaellenes radikális feministák furcsa partnerekké válnak az irracionális leplezésének közös aktusában.

Hasonló változás következik be a rassz esetében: az emberi sokféleségről szóló ideológiákat a vércsoporthoz vagy az intelligenciateszten elért eredményhez hasonló módon paramétergyakorisági terminusokban kell majd megfogalmazni. „Irracionális” lesz olyan fogalmakat segítségül hívni, mint a primitív és a civilizált. A liberálisok és radikálisok számára az egységes társadalmi rendszerek kutatását egy „kísérleti etnográfának” nevezett új gyakorlat váltja fel, melyben az organikus objektum szertefoszlik az írás játékára irányuló figyelemben. Az ideológia szintjén azt látjuk, hogy a rasszizmust és a kolonializmust a fejlettségről és elmaradottságról, valamint a modernizáció fokairól és korlátairól szóló nyelvezetekre fordítják le. Bármely tárgyat vagy személyt értelmesen el lehet majd gondolni a szétszerelés és újbóli összerakás fogalmaival; semmilyen „természetes” struktúra nem szab határt a rendszertervezésnek. A világ összes nagyvárosának pénzügyi negyedei, valamint az exportra termelő különleges gazdasági övezetek és szabadkereskedelmi övezetek hirdetik a „késői kapitalizmus”-nak ezt az elemi tényét. A tudományosan megismerhető objektumok teljes univerzumát úgy kell majd megfogalmazni, mint kommunikációtervezési problémát (a menedzserek számára) vagy szövegelméleti problémát (az ellenállni kívánók számára). Mindkettő kiborgszemlélet.

Az ellenőrzési stratégiáktól azt várjuk majd, hogy a határfeltételekre és interfészekre összpontosítsanak, a határokon átfolyó áramlások sebességére – és nem a természetes objektumok integritására. A nyugati én „integritását” vagy „őszinteségét” felváltják a döntési eljárások és szakértői rendszerek. Például a nők azon képességére alkalmazott ellenőrzési stratégiák, hogy új emberi lényeknek adnak életet, a népességpolitika és az egyéni döntéshozók céléléréseinek maximalása nyelvezetén fognak szólni. Az ellenőrzési stratégiákat a ráták, a kényszerek költségei, a szabadsági fokok terminusaiban fogják megfogalmazni. Az emberi lényeket, bármely más komponenshez vagy alrendszerhez hasonlóan, egy olyan rendszer szerkezetében kell elhelyezni, melynek alapvető művelési módjai valószínűségi, statisztikai jellegűek. Semmilyen tárgy, tér vagy test nem szent önmagában; bármelyik alkotórészt bármely másikkal össze lehet illeszteni, ha sikerül a megfelelő szabványt, a megfelelő kódot megalkotni a közös nyelvben történő jelfeldolgozás céljára. A csere ebben a világban felülmúlja a

¹⁶ Korábbi kísérleteim, melyek a biológia mint kibernetikus parancsnoklási-ellenőrzési diskurzus megértésére, illetve az élő szervezetek mint a tudás „természeti-technikai” tárgyai megértésére irányultak, a következők: Haraway (1979, 1983a, 1984).

kapitalista piacok eredményezte univerzális közvetítést, amelyről Marx oly jó elemzést adott. A kiváltságos betegség, amely ennek az univerzumnak minden komponensét érinti, a stressz – a kommunikáció elakadása (Hogness 1983). A kiborg nincs alávetve Foucault biopolitikájának; a kiborg szimulálja a politikát, a műveleteknek egy sokkal hatékonyabb terét.

A TUDÁS TUDOMÁNYOS ÉS KULTURÁLIS TÁRGYAINAK ilyen típusú elemzése – mely történetileg a második világháború után jelent meg – előkészíti a terepet a feminista elemzés néhány fontos hiányosságának felismeréséhez, amely elemzés úgy haladt tovább, mintha a „nyugati” diskurzust Arisztotelész óta szabályozó organikus, hierarchikus dualizmusok még mindig érvényben lennének. Pedig ezeket felzabálták, vagy ahogy Zoe Sofia (Sofoulis) mondaná, a „technoemésztés” áldozatai lettek. Az elme és test, állat és ember, organizmus és gép, közszféra és magánszféra, természet és kultúra, férfi és nő, primitív és civilizált közti dichotómiák ideológiailag mind kérdéssé váltak. A nők jelenlegi helyzete integrációjukat/kizsákmányolásukat jelenti a termelés/szaporodás és kommunikáció világrendszerébe(n), melyet az uralom informatikájának hívnak. Az otthon, a munkahely, a piac, a nyilvánosság, a test maga – mindezt szét lehet oszlatni és közel végtelen számú variációban és alakban egymáshoz lehet csatlakoztatni, ami messzemenő következményekkel jár a nőkre és másokra nézve – olyan következményekkel, melyek eltérőek a különböző emberek számára, és amelyek a hatékony nemzetközi ellenzéki mozgalmakat nehezen elképzelhetővé, ugyanakkor a túlélés szempontjából létfontosságúvá teszik. A szocialista-feminista politika újjászervezésének egyik fontos útja a tudomány és technika társadalmi viszonyairól szóló elméleten és gyakorlaton át vezet, feltétlenül beleértve a képzeletünket strukturáló mítoszok és jelentések rendszereit. A kiborg a szétszedett és összerakott, posztmodern kollektív és személyes én egy formája. Ez az az én, amelyet a feministáknak kódolniuk kell.

Az informatika és a biotechnológiai eljárások testünk újraalkotásának döntő eszközei. Ezek az eszközök a nők számára világszerte új társadalmi viszonyokat testesítenek meg és kényszerítenek ki. A technológiákat és a tudományos diskurzusokat részben úgy is értelmezhetjük, mint formalizálást, vagyis az őket alkotó képlékeny társadalmi viszonyok megfagyasztott pillanatait, de úgy is látnunk kell őket, mint a jelentések kikényszerítésének eszközeit. Eszköz és mítosz, készülék és fogalom, társadalmi viszonyok történelmi rendszerei és lehetséges testek – beleértve a tudás tárgyait – történeti anatómiái között átjárható a határ. Mítosz és eszköz valóban kölcsönösen alakítják ki egymást.

Továbbmenve, a kommunikációs és a biológiai tudományokat egy közös momentum szervezi – *a világnak egy kódolási problémára történő lefordítása*, egy közös nyelv keresése, melyben az instrumentális ellenőrzéssel szembeni minden ellenállás eltűnik, és minden heterogenitás alávethető a szétszedésnek, újbóli összerakásnak, beruházásnak és cserének.

A világnak egy kódolási problémára történő lefordítását az informatikában azzal illusztrálhatjuk, hogy megnézzük a kibernetikus (visszacsatolással vezérelt) rendszerek elméleteinek alkalmazásait a telefontechnikában, a számítógép-tervezésben, a fegyverek telepítésében vagy az adatbázisok létrehozásában és fenntartásában. A kulcskérdések megoldása mindegyik esetben a nyelv és az irányítás valamely elméletében rejlik; a kulcsművelet határozza meg egy információnak nevezett mennyiség áramlásának sebességét, irányát és valószínűségét. A világot az információ számára különböző mértékben átjárható falak alrendszerekre osztják. Az információ épp az a mennyiségi mutatókkal jellemezhető elem (egység, az egységesség alapja), amely az univerzális közvetítést és így az akadályozatlan instrumentális

hatalmat (melyet hatékony kommunikációnak hívnak) lehetővé teszi. A legnagyobb csapás, ami egy ilyen hatalmat érhet, a kommunikáció megszakadása. Minden rendszerösszeomlás a stressz függvénye. Ennek a technikának az alapjai összesűrítethetők a C³I metaforájába, a hadsereg saját operációelméletét jelképező szimbólumába.

A világnak egy kódolási problémára történő lefordítását a modern biológiában a molekuláris genetika, az ökológia, a szociobiológiai evolúciós elmélet és az immunbiológia illusztrálja. Az élő szervezetet lefordították a genetikai kódolás és dekódolás problémáira. A biotechnológia, amely egy írási technológia, széleskörűen áthatja a kutatást.¹⁷ Bizonyos értelemben az élő szervezetek megszűntek létezni mint a tudás tárgyai, hogy átadják helyüket a biotikus komponenseknek, vagyis az információfeldolgozó eszközök speciális fajtáinak. Az analóg lépést az ökológiában úgy lehetne megvizsgálni, hogy górcső alá vesszük az ökoszisztéma fogalmának történetét és hasznosságát. Az immunbiológia és a kapcsolódó orvosi gyakorlatok bőséges példát szolgáltatnak a kódoló és felismerő rendszerek kiemelt szerepére, melyet mint a tudás tárgyai és mint a testi valóság konstrukciói töltenek be számunkra. A biológia itt a kriptográfia egy fajtája. A kutatás szükségszerűen egyfajta hírszerző tevékenység. Hemzsegnek a szójátékok. A stresszes rendszer lefullad; kommunikációs folyamatai megszakadnak; képtelen felismerni a maga és mások közti különbséget. A majomszívvel élő emberi csecsemők etikai közfelháborodást váltanak ki – az állatjogi aktivisták felől éppúgy, mint az emberi tisztaság védelmezői részéről. A melegek, a haiti bevándorlók és az intravénás droghasználók a „kiváltságos” áldozatai egy szörnyű immunrendszeri megbetegedésnek, amely jelzi (belevési a testbe) a határok elmosódását és az erkölcsi szennyezésődést (Treichler 1987).

De ezek a kirándulások az informatika és a biológia területeire túlságosan is elvontak voltak; létezik egy nagyon is evilági, nagymértékben gazdasági realitás, amely alátámasztja állításomat, mely szerint ezek a tudományok és technológiák a világ szerkezetében bekövetkező alapvető átalakulásokat jeleznek számunkra. Az informatika az elektronikától függ. A modern államok, a multinacionális nagyvállalatok, a haderő, a jóléti államapparátusok, a műholdas rendszerek, a politikai folyamatok, képzeletünk megformálása, a munkaellenőrző rendszerek, testünk orvosi megszerkesztése, a sorozatgyártott pornográfia, a nemzetközi munkamegosztás és a vallásos ígéhirdetés mind erősen függenek az elektronikától. A mikroelektronika adja a technikai alapot a szimulákrumok, vagyis olyan másolatok számára, melyeknek nincs eredetjük.

A mikroelektronika közvetíti a munka átalakítását robotikává és szövegszerkesztéssé, a szex átalakítását génebésetté és szaporodási eljárásokká, és az elme átalakítását mesterséges intelligenciává és döntési folyamatokká. Az új biotechnológiák többről szólnak, mint az emberi szaporodásról. A biológiának mint az anyagok és folyamatok újratervezésére alkalmas hathatós mérnöki tudománynak forradalmi jelentősége van az ipar számára, manapság talán legnyilvánvalóbb módon a fermentáció, a mezőgazdaság és az energetika területein. Az informatika és a biológia a tudás természetes-technikai tárgyaiból konstruálódnak, melyekben a gép és organizmus közti határ alaposan elmosódott; elme, test és eszköz igen intim viszonyban állnak egymással. Úgy tűnik, a mindennapi élet termelésének és újratermelésének „multinacionális” materiális szerkezete, illetve a kultúra és képzelet termelésének és újratер-

¹⁷ Progresszív betekintést nyújt a biotechnológia körüli vitákba a *GeneWatch*, a *Council for Responsible Genetics* hivatalos közleménye (www.gene-watch.org); Wright (1982, 1986); Yoxen (1983).

melésének szimbolikus szerkezete egyenlő mértékben érintett ennek a következményeiben. Az alap/felépítmény, a közszféra/magánszféra vagy a materiális/eszmei fogalompárok határ-
fenntartó képzetei még sosem tűntek ilyen erőtlennek.

Rachel Grossman integrált áramkörbeli nőkről szóló képét használtam a nők helyzeté-
nek megnevezésére egy olyan világban, amelyet oly szorosán átstrukturálnak a tudomány
és technika társadalmi viszonyai.¹⁸ „A tudomány és technika társadalmi viszonyai” sajátos
körülírást használom, hogy jelezzem: nem technikai determinizmussal állunk szemben, ha-
nem egy történelmi rendszerrel, mely az emberek közti szervezett viszonyoktól függ. De a
kifejezés azt is jelezni hivatott, hogy a tudomány és a technika a hatalom új forrásait nyitják
meg, és hogy a politikai cselekvés és az elemzés új forrásaira van szükségünk.¹⁹ A rassz, a nem
és az osztály bizonyos átrendeződései, melyek a csúcstechnológia által lehetővé tett társadal-
mi viszonyokban gyökereznek, relevánsabbá tehetik a szocialista feminizmust a hatékony
progresszív politika számára.

Az otthoni munkavégzésen alapuló gazdaság

Az „ÚJ IPARI FORRADALOM” egy új, világméretű dolgozó osztályt hoz létre. A tőke extrém
mobilitása és a kibontakozó nemzetközi munkamegosztás összefonódik az új közösségek
megjelenésével és a megszokott csoportosulások gyengülésével. Ezek a fejlemények se nem
gender-, sem nem bőrszínsemlegesek. A fehér férfiak a fejlett ipari társadalmakban újabban
ki vannak téve a tartós munkahelyvesztésnek, és a nők nem ugyanolyan arányban tűnnek el
a munkahelyekről, mint a férfiak. Nem egyszerűen csak arról van szó, hogy a harmadik világ
országaiiban a tudományos alapú multinacionális vállalatok az exportra termelő ágazatokban,
főleg az elektronika területén, előnyben részesítik a női munkaerőt. A kép ennél szisztema-
tikusabb, és magában foglalja a szaporodást, szexualitást, kultúrát, fogyasztást és termelést.
A mintaként szolgáló Szilícium-völgyben sok nő élete szerveződött az elektronikától függő
munkahelyeken történő foglalkoztatottság köré, és intim valóságaik sorozatos heteroszexu-
ális monogámiát, küzdelmes gyermeknevelést, a kiterjedt rokonságtól vagy a tradicionális
közösség legtöbb egyéb formájától való eltávolodást, az elmagányosodásra való magas esélyt,
és ahogy időseönek, extrém gazdasági kiszolgáltatottságot hordoznak. A nők etnikai és faji
sokfélesége a Szilícium-völgyben konfrontálódó kulturális, családi, vallási, oktatási és nyelvi
különbségek mikrokozmoszát alakítja ki.

Richard Gordon ezt az új szituációt az otthoni munkavégzésen alapuló gazdaságnak
(homework economy) nevezte.²⁰ Bár beleérti a szó szerint vett háziipari munka jelenségét,
amely az elektronikai összeszereléssel kapcsolatban merül fel, Gordon az „otthoni munka-
végzésen alapuló gazdaság” kifejezéssel a munka egy olyan átszervezését szándékozik jelölni,
amely nagyjából olyan jellegzetességekkel bír, amilyeneket korábban a női munkáknak tu-

18 Kiindulópontok „az integrált áramkörben élő nők” témakörhöz: D’Onofrio-Elores és Pfafflin (1982); Fer-
nandez-Kelly (1983); Fuentes és Ehrenreich (1983), a források és szervezetek egy különlegesen hasznos listájával;
Grossman (1980); Nash és Fernandez-Kelly (1983); Ong (1987); Science Policy Research Unit (1982).

19 A legjobb példa Latour (1984).

20 Az otthoni munkavégzésen alapuló gazdaságról és az azt alátámasztó érvekről: Gordon (1985); Collins (1982);
Gregory és Nussbaum (1982); Piven és Coward (1982); Microelectronics Group (1980); Stallard, Ehrenreich és
Sklar (1983), a szervezetek és források hasznos listájával.

lajdonítottak, a szó szerint csak nők által végzett munkáknak. A munka a szó szoros értelmében vett női és feminizálódott munkaként definiálódik újjá, akár férfiak, akár nők végzik. A feminizálódás a szélsőségesen kiszolgáltatottá válást jelenti; szétverhető, újjászervezhető, tartalék-munkaerőként kizsákmányolt létet; azt, hogy inkább szolgának, semmint munkásnak tekintik az embert, aki időmegszorításoknak van kitéve munkaidőn belül és kívül, ami gúnyt űz a limitált munkanapból; hogy olyan életet él, amely mindig súrolja az obszcenitás, a nem odaillőség és a szexre redukálhatóság határát. Az elbutítás régi stratégia, amely most a korábban kiváltságos munkásokra alkalmazható. Mindazonáltal az otthoni munkavégzésen alapuló gazdaság nem csak a nagyarányú elbutításra utal, és nem jelenti azt, hogy ne lennének nagyfokú szakképzettséget igénylő új területek kialakulóban, még az olyan nők és férfiak számára is, akik korábban ki voltak zárva a szakképzett foglalkoztatottságból. A fogalom inkább azt jelzi, hogy üzem, otthon és piac új léptékben integrálódnak, hogy a nők helye döntő fontosságú – és hogy elemeznünk kell azt a nők közötti különbségek szempontjából, valamint a férfiak és nők közötti viszonyok jelentései szempontjából különféle szituációkban.

Az otthon végzett munkán alapuló gazdaságot mint világméretű kapitalista szervezeti struktúrát az új technológiák lehetővé teszik (nem pedig okozzák). A viszonylag privilegizált, túlnyomóan fehér férfiakat magában foglaló, szakszervezeti befolyás alatt álló munkákat ért támadás sikere az új információs technológiák azon képességéhez kötődik, hogy koordinálni és ellenőrizni tudják a munkát a messzemenő szétosztottság és decentralizáció ellenére. Az új technológiák következményeit a nők egyaránt érzékelik a családi (férfi) bér elvesztésében (ha hozzájutottak egyáltalán valaha a fehérek eme privilégiumához) és saját munkájuk jellegében, ami tőkeigényessé válik, mint például az irodai munka és a betegápolás.

Az új gazdasági és technikai átalakulások összefüggenek az összeomló jóléti állammal és a nőkre nehezedő nyomás ebből eredő fokozódásával is, hogy fenntartsák a saját maguk, valamint a férfiak, a gyermekek és az idősek mindennapi életét. A szegénység feminizálódása égető problémává vált, melyet a jóléti állam lerombolása, illetve az otthoni munkavégzésen alapuló gazdaság – ahol a stabil állás jelenti a kivételt – hoz létre, és az az elvárás tart fenn, hogy a nők bére nem érhet fel egy férfijövedelemmel, amelybe beleértik a gyermekek el-tartását. A különféle, nők által fenntartott háztartások létrejöttének okai rassz, osztály vagy szexualitás függvényében eltérőek lehetnek; de növekvő általánosságuk alapul szolgál a nők összefogására számos kérdésben. Az, hogy a nők rendszeresen családfenntartók, részben a rájuk kényszerített anyastátus következtében, aligha újdonság; a mindenre kiterjedően kapitalista és növekvő mértékben a háborúra épülő gazdasággal való összefonódás módja új. Az USA-beli fekete nőkre – akiknek sikerült megmenekülni az (alig) fizetett háziszolgaságtól, és ma nagy számban irodai jellegű munkájuk van – nehezedő különleges nyomás messzemenő következményekkel bír az állandósult fekete szegénységre nézve, amely ma már a foglalkoztatottakat sújtja. A harmadik világ iparosodó területein élő tizenéves nők növekvő számban találják magukat abban a helyzetben, hogy családjuk számára ők a készpénzben szerezhető jövedelem egyetlen vagy legfőbb forrásai, míg a földhöz jutás egyre problematikusabb. Ezen fejlemények igen lényeges következményekkel kell hogy járjanak a nem és a rassz pszichodinamikájában és politikájában.

A kapitalizmus három fő szakaszának (kereskedelmi/korai ipari kapitalizmus, monopolkapitalizmus és multinacionális kapitalizmus) keretein belül – melyek a nacionalizmushoz, az imperializmushoz és a multinacionalizmushoz, illetve Jameson három domináns esztétikai kor-szakához, a realizmushoz, a modernizmushoz és a posztmodernizmushoz kötődnek – amellet

érvelnék, hogy a családok specifikus formái dialektikusan kapcsolódnak a tőke formáihoz, valamint annak politikai és kulturális kísérőjelenségeihez. Bár problematikusan és egyenlőtlenül élték meg őket, ezeknek a családoknak az ideális formáit a következőképpen lehetne sematizálni: (I) a patriarchális nukleáris család, melyet a közszféra és magánszféra dichotómiája strukturált, és az elkülönített szférák XIX. századi polgári ideológiája, illetve a XIX. századi angloamerikai polgári feminizmus kísért; (II) a modern család, melyet a jóléti állam és a családi bérezéshez hasonló intézmények közvetítettek (vagy kényszerítettek ki), az afe-minista heteroszexuális ideológiák virágzásával, beleértve radikális változataikat, melyeket Greenwich Village-ben képviseltek az első világháború környékén; és (III) az otthon végzett munkán alapuló gazdaság „családja”, a nők által fenntartott háztartások képtelen szerkezetével és a feminizmusoknak ebben a közegben bekövetkező robbanásával, illetve magának a társadalmi nemnek a paradox elmélyülésével és elmosódásával együtt.

Ez az a kontextus, amelyben az új technológiákból fakadó, világszerte jelen lévő strukturális munkanélküliség vetületei az otthon végzett munkán alapuló gazdaság képének részét alkotják. Ahogy a robotika és a vele rokon eljárások kiszorítják a férfiakat a munkából a „fejlett” országokban, és súlyosbítják a férfimunkahelyek létrehozásának kudarcát a harmadik világ „fejlődésében”, és ahogy az automatizált iroda bevett szokássá válik még a munkaerő-felesleggel bíró országokban is, a munka feminizálódása fokozódik. A fekete nők az USA-ban régóta tudják, mint jelent szembesülni a fekete férfiak strukturális alulfoglalkoztatottságával („feminizációjával”), valamint saját igen kiszolgáltatott helyzetükkel a bér gazdaságban. Többé nem titok, hogy a szexualitás, a szaporodás, a család és a közösségi élet millió szállal kapcsolódik ehhez a gazdasági struktúrához, s ezek a fehér, illetve fekete nők helyzetét is másféleképpen alakították. Az eddiginél sokkal több nő és férfi fog hasonló szituációval megküzdeni, ami az alapvető létfenntartást (munkával vagy munka nélkül) érintő kérdések mentén létrejövő, nemi és rasszhatárokat keresztező szövetségeket nemcsak szimpatikussá, hanem szükségessé is teszi.

AZ ÚJ TECHNOLÓGIÁKNAK világszerte messzemenő hatásuk van az éhezésre és az alapvető élelmiszerek termelésére is. Rae Lesser Blumberg becslései szerint a nők a világ alapvető élelmiszereinek kb. ötven százalékát termelik meg.²¹ A nőket általában kizárják a megnövekedett high-tech élelmiszeripari áru- és energiatermelés haszonélvezetéből, napjaink fáradtságosabbá válnak, mert az élelmezéssel kapcsolatos felelősségük nem csökken, és a reprodukcióval kapcsolatos helyzetük összetettebb lesz. A környezetvédő eljárások, más csúcstechnológiai ipari termelési módokkal kölcsönhatásban, módosítják a nemek szerinti munkamegosztást és a nemek szerinti eltérő kivándorlási szokásokat.

21 A zöld forradalom társadalmi viszonyai és a növényi génebérszethez hasonló biotechnológiai eljárások együttesen egyre fokozódó nyomást gyakorolnak a harmadik világ mezőgazdaságára. Az AID 1984-es Élelmezési Világnapon használt becslései (*New York Times*, 1984. október 14.) szerint Afrikában nők termelik a falusi élelmiszer-ellátmány 90 százalékát, Ázsiában 60–80 százalékát, a Közel-Keleten és Dél-Amerikában pedig nők végzik a mezőgazdasági munkák 40 százalékát. Blumberg szóvá teszi, hogy a világszervezetek, valamint a multik és a harmadik világbeli nemzeti kormányok mezőgazdasági politikája általában figyelmen kívül hagyja a nemek szerinti munkamegosztás alapvető jellegzetességeit. Az afrikai éhínség jelenlegi tragédiája éppannyira tulajdonítható a férfiuralomnak, mint a kapitalizmusnak, a gyarmati szemléletnek és az eszések rendjének. Pontosabban szólva, a kapitalizmus és a rasszizmus strukturálisan férfiak által uralt terület. Lásd még Blumberg (1984; 1981); Hacker (1984); Hacker és Bovit (1981); Busch és Lacy (1983); Wilfred (1982); Sachs (1983); Bird (1984).

Úgy tűnik, az új technológiák fontos szerepet töltenek be a „privatizáció” Ros Petchesky (1981) által elemzett fajtáiban, ahol a militarizálás, a jobboldali családmódellek és -politikák és a közösségi tulajdon növekvő mértékű magántulajdonná nyilvánítása szorosan együttműködnek (Enloe 1983). Az új kommunikációs technológiák alapvető fontosságúak abban a folyamatban, melynek során a „közélet” mindenki számára megszűnik létezni. Ez elősegíti az állandó, high-tech felszereltségű haderó gyors terjeszkedését, az emberek legnagyobb részének, de különösen a nőknek kulturális és gazdasági rovására. A videojátékok kultúrája erősen az individuális versengés és a földön kívüli háború felé orientálódik. Mindez high-tech, nemi szerepekkel átítatott (gendered) képzeletet teremt, olyan képzelőerőt, amely eltervezheti a bolygó elpusztítását, és az ennek következményei előli, sci-fibe illő menekülést. Nem csak a képzeletünk militarizálódik; az elektronikus és nukleáris hadviselés egyéb realitásai pedig elkerülhetetlenek.

Az új technológiák mind a szexualitás, mind a reprodukció társadalmi viszonyait érintik, és nem mindig ugyanúgy. A szociobiológiai eredettörténetek szépen leírják a szexualitás és az instrumentalitás, a test egyfajta privát kielégülés- és hasznosságmaximáló készülékként való szemlélete közötti szoros kapcsolatot; ezek a történetek egyfajta genetikai számítási eljárást hangsúlyoznak, és megmagyarázzák a férfi és női nemi szerepek uralmának elkerülhetetlen dialektikáját.²² Ezek a szociobiológiai történetek a test high-tech szemléletére támaszkodnak, a test biotikus komponensként vagy kibernetikus kommunikációs rendszerként való felfogására. A reprodukcióval kapcsolatos szituációk számos átalakulása közül az egyik az orvosi, ahol a nők testének határai újonnan átjárhatóvá válnak a „vizualizáció” és a „beavatkozás” számára. Természetesen az, hogy az orvosi hermeneutikában ki ellenőrzi a testhatárok interpretációját, a feminizmus egyik fő témája. A hetvenes években a hüvelytűkőr annak az ikonja volt, hogy a nők igényt tartanak saját testükre; ez a kéziszerszám ma már nem alkalmas arra, hogy a szükséges testpolitika kifejezője legyen a kiborg reprodukció gyakorlatainak realitásával való küzdelmükben. A magunk erejéből való boldogulás nem elég. A vizualizáció technikái a kamerával történő vadászat fontos kulturális gyakorlatára és a fényképező tudat mélyen ragadozó természetére emlékeztetnek.²³ A nem, a szexualitás és a reprodukció központi szereplői a személyes és társadalmi lehetőségeinkről szóló elképzeléseinket szervező high-tech mítoszoknak.

Az új technológiák társadalmi viszonyainak egy másik kritikus aspektusa az elvárások, a kultúra, a munka és a reprodukció újrafogalmazása a nagyszámú tudományos és műszaki munkaerő számára. Egy erősen bimodális társadalmi szerkezet kialakulása jelentős társadalmi és politikai veszélyt rejt magában; mindenféle etnikai csoportokhoz tartozó nők és férfiak, de főleg színesbőrűek tömegeivel, akik a háziipari munkához vannak láncolva, az írástudatlanság és tanulatlanság különféle változatai, általános létszámfölség és gyengeség jellemzi őket, a high-tech elnyomó apparátusai által ellenőrzötten, amely ellenőrzés hatásköre a szórakoztatástól a felügyeletig és az eltüntetésig terjed. Egy kívánatos szocialista-feminista politikának a privilegizált foglalkozási kategóriákban lévő nőket kell megszólítania,

22 Ezen logika feminista változatról l. Hrdy (1981). A tudományos kutatással foglalkozó nők történetírás szociológiai elemzését, főleg a szociobiológiával kapcsolatban, a gyermekbántalmazás és -gyilkosság körüli evolúciós vitákban l. Haraway (1983b).

23 Annak a fordulópontnak az elemzése, amikor a természet populáris jelentéseit egy amerikai városi bevándorló közönség számára megkonstruáló folyamatban a puskáról a kamerával való vadászásra tértek át: Haraway (1985), Nash (1979), Sontag (1977), valamint Preston (1984).

különös tekintettel a tudomány és technika termelésében dolgozókra, ahol a tudományos-műszaki diskurzust, folyamatokat és tárgyakat konstruálják.²⁴

Ez a téma csupán az egyik, ám igen lényeges aspektusa a feminista tudomány lehetőségére irányuló kutatásnak. Milyen alkotó szerepük lehet a tudás, a képzelet és a gyakorlat létrehozásában a tudományt művelő új csoportoknak? Hogyan szövetkezhetnek ezek a csoportok a haladó társadalmi és politikai mozgalmakkal? Milyen formáját lehetne megalkotni a politikai elszámoltathatóságnak, hogy összekösse a nőket, a mindannyiunkat elv拉斯ztó tudományos-technikai hierarchiakon is átívelően? Van-e mód arra, hogy feminista tudomány-/technikapolitikát fejlesszünk ki, szövetségben a tudományos potenciál antimilitarista átalakítását kívánó akciócsoportokkal? A Szilícium-völgy számos kutatója és technikus, beleértve a számítógépcowboyokat is, nem kíván katonai célú tudományt művelni.²⁵ Összekövacsolhatók-e vajon ezek a személyes preferenciák és kulturális tendenciák valamiféle progresszív politikává ezen értelmiségi középosztályon belül, melyben a nők, beleértve a színes bőrrű nőket, kezdenek meglehetősen sokan lenni?

Nők az integrált áramkörben

HADD ÖSSZEGEZZEM a nők történelmi helyzetét a fejlett ipari társadalmakban, minthogy ezek a pozíciók, részben a tudomány és a technika társadalmi viszonyai révén, átszerveződtek. Ha ideológiailag valaha is lehetséges volt a nők életét a köz- és a magánszféra megkülönböztetésének segítségével jellemezni – melyet azon elképzelések sugalmaztak, amik a munkásosztály életét gyárra és otthonra, a polgárságét piacra és otthonra, a nemek megjelenési formáit pedig személyes és politikai terekre osztották –, ma ez az ideológia teljesen félrevezető, sőt még annak a megmutatása is az, hogy ezeknek a dichotómiáknak a két tagja hogyan konstruálja egymást elméletben és gyakorlatban. Én egy hálózati ideológiai elképzelést részesítek előnyben, amely a terek és identitások bőségét, illetve a határok átjárhatóságát sugallja a személyes és a politikai testben. A „networking”²⁶ egy feminista gyakorlat és a multinacionális vállalatok egy stratégiája is egyben – a hálózövés az ellenzéki kiborgok számára értendő.

Az uralom informatikáját egyetlen módon lehet jellemezni: mint a veszélyeztetettség és kulturális hanyatlás erőteljes fokozódását, a legsebezhetőbbek számára fenntartott szociális háló általános csődjével. Mivel ennek a képnek a jó része összefonódik a tudomány és a technika társadalmi viszonyaival, egy tudománnyal és technikával kapcsolatos szocialista-feminista politika égető szükségessége nyilvánvaló. Sok mindent kell most tennünk, gazdag terepe van a politikai munkának. Például a fizetésből élő nőkért való kollektív küzdelem formáinak kifejlesztésére irányuló erőfeszítések, mint a SEIU *District 925*,²⁷ prioritással kell

24 Az Egyesült Államokban tudományos kutatómunkát végző nők történetének politikai/kulturális vonatkozásainak végiggondolásához remek eligazítást nyújt Haas és Perucci (1984), Hacker (1981), Keller (1983); National Science Foundation (1988); Rossiter (1982).

25 Markoff és Siegel (1983). A *High Technology Professionals for Peace* és a *Computer Professionals for Social Responsibility* ígéretes szervezetek.

26 A networking egyaránt jelent hálózatépítést, illetve otthoni munkavégzést. (A ford.)

27 A *Service Employees International Union* nevű észak-amerikai szakszervezet a hetvenes évektől fogva a női érdekvédelem egyik fontos szereplője. A *District 925*, az irodai dolgozókat képviselő egysége a 9 to 5 elnevezésű, a nők munkahelyi körülményeinek javításáért küzdő független szervezetből jött létre; viszonylagos autonómiával rendelkezik az unión belül, és nagyban hozzájárult a nemek közötti jövedelmi különbségek csökkentéséhez. (A szerk.)

hogy bírjanak mindannyiunk számára. Ezek az erőfeszítések sok szállal kötődnek a munkafolyamatok technikai átszervezéséhez és a dolgozó osztályok átformálódásához. Hozzájárulnak továbbá a munkaügyi szervezetek jóval átfogóbb értelmezéséhez is, felkarolva a közös-séggel, a szexualitással és a családdal kapcsolatos témákat, melyekkel a jórészt fehér férfiak alkotta ipari szakszervezetek sohasem foglalkoztak.

A tudomány és technika társadalmi viszonyaihoz kötődő strukturális átrendeződések erősen vegyes érzéseket keltenek. De nem szükségszerű végleg elkeserednünk a huszadik század végén a nők munkához, kultúrához, tudástermeléshez, szexualitáshoz és szaporodáshoz való viszonyának következményei miatt. A marxizmus legtöbb változata nagyon is jól látja az uralmat a késői kapitalizmusban, bizonyos okokból kifolyólag azonban gondjai vannak annak a megértésével, amit hamis tudatnak és az emberek saját elnyomásukban való bűnrészességének bír csak látni. Döntő fontosságú észben tartani, hogy ami elveszett, az sokszor – és talán különösen a nők szempontjából – az elnyomás heveny formája, amelyet a jelenlegi erőszakkal szembeállítva nosztalgikusan naturalizálunk. A felbomlasztott egységek iránti ambivalencia, melyet a high-tech kultúra közvetít, nem azt kívánja meg, hogy a tudatot „éleslátó kritika, mely szilárd politikai episztemológiát alapoz meg” versus „manipulált hamis tudat” kategóriákba soroljuk, hanem a kialakulóban lévő örömkönek, tapasztalatoknak és a játékszabályok megváltoztatására komoly eséllyel pályázó erőknél a kifinomult megértését.

A rasszokon, nemeken és osztályokon átívelő új típusú, kialakulófélben lévő szövetségek okot adnak a reményre, hiszen a szocialista-feminista elemzés ezen elemi egységei maguk is változatos átalakulásokon mennek keresztül. A tudomány és technika társadalmi viszonyai-val kapcsolatban világszerte tapasztalt nehézségek fokozódása jelentős. Nem teljesen világos azonban, hogy az emberek mit tapasztalnak, és hiányoznak a kellően kifinomult kapcsolataink ahhoz, hogy kollektívan megteremtjük a tapasztalat hathatós elméleteit. A jelenlegi – marxista, pszichoanalitikus, feminista, antropológiai – erőfeszítések, amelyek egyáltalában a „mi” tapasztalataink tisztázására irányulnak, kezdetlegeseek.

Tisztában vagyok a sajátos perspektívával, melyet történelmi helyzetem nyújt – a biológus PhD-fokozat megszerzését egy ír katolikus lány számára a szputnyiknak az USA tudomány- és oktatáspolitikájára gyakorolt hatása tette lehetővé. Testemet és gondolkodásomat éppannyira a második világháború utáni fegyverkezési verseny és a hidegháború, mint amennyire a nőmozgalom konstruálta. Több okunk van a reményre, ha a lojális amerikai technokraták létrehozását célzó, de amellet nagyszámú disszident is eredményező politika ellentmondásos hatásaira fókuszálunk, mint ha a jelen kudarcokra összpontosítunk.

A feminista nézőpontok tartós részlegessége következményekkel bír a politikai szerveződésre és részvételre nézve. Nincs szükségünk totalításra ahhoz, hogy jól végezzük a dolgunkat. A közös nyelvről szóló feminista álom – mint minden tökéletes nyelvről, a tapasztalat tökéletesen hű megnevezéséről szóló álom – totalizáló és imperialista. Ebben az értelemben a dialektika is egy álomnyelv, amely az ellentmondás feloldására vágyik. Talán az állatokkal és a gépekkel való összeolvadásunkból ironikus módon megtanulhatjuk, hogyan ne legyünk Emberek, a nyugati logosz megtestesülései. Az ezekben a nagy erejű és tiltott összeolvadásokban rejlő élvezet szemszögéből nézve, melyet a tudomány és technika társadalmi viszonyai elkerülhetetlenné tesznek, valóban létrejöhet egy feminista tudomány.

Kiborgok: a politikai identitás egy mítosza

ESSZÉMET EGY IDENTITÁSRÓL ÉS HATÁROKRÓL szóló mítosszal szeretném zárni, amely átjárhatja a huszadik század végének politikai elképzeléseit. Ezen történet kapcsán adósa vagyok különböző íróknak, mint Joanna Russ, Samuel Delaney, John Varley, James Tiptree Jr., Octavia Butler, Monique Wittig és Vonda McIntyre.²⁸ Ők azok a mesemondóink, akik feltárják, mit jelent high-tech világokban testet ölteni. Ők a kiborgok teoretikusai. A testhatárok és a társadalmi rend különféle felfogásait vizsgáló Mary Douglasnak (1966, 1970) köszönhető, hogy tudatosította bennünk, mennyire alapvetőek a testről kialakított elképzelések a világnézet, és így a politikai nyelv szempontjából. Francia feministák, mint Luce Irigaray és Monique Wittig, minden különbségük ellenére tudják, hogyan írják meg a testet, hogyan szőjenek erotikát, kozmológiát és politikát a megtestesülés képzetéből, és – főleg Wittignél – a testek széttördelésének és újraalkotásának képzetéből.²⁹

Az amerikai radikális feministák, mint Susan Griffin, Audre Lorde és Adrienne Rich, alapvetően befolyással voltak politikai képzelőtehetségünkre – és talán túlságosan is leszűkítették annak körét, hogy mit fogadunk el barátságos testnek és politikai nyelvnek.³⁰ Ragaszkodnak az organikushoz, szembeállítva a technikaival. De szimbolikus rendszereik, illetve az ökofeminizmus és a feminista pogányság organikus analógiákkal telített rokon pozíciói csak Sandoval fogalmaival értelmezhetők úgy, mint a huszadik század végéhez illő ellenzéki ideológiák. Egyszerűen bárkit elrémisztenének, akinek a gondolatait nem eleve a késői kapitalizmus gépei és tudata foglalkoztatják. Ebben az értelemben ők a kiborgvilág részei. De a feministák számára hatalmas kincset rejt magában az organizmus és gép közti tiszta különbségtétel és a nyugati ént szervező hasonló megkülönböztetések csődjében rejlő lehetőségek explicit megragadása is. Az összeomlások egyidejűsége az, ami széttöri az uralom mátrixait, és geometriai lehetőségeket nyit meg. Mit tanulhatunk a személyes és a politikai „technológiai” beszennyeződéséből? A szövegeknek két átfedő csoportját tekintem át röviden, melyek egy potenciálisan hasznos kiborgmítosz kidolgozásába nyújtanak betekintést: a színes bőrű nő és a szörnyszerű én konstrukcióit a feminista tudományos-fantasztikus irodalomban.

Korábban felvettem, hogy a „színes bőrű nők” kifejezést kiborgidentitásként lehetne értelmezni, egy hathatós szubjektivitásként, melyet *outsider*-identitások összeolvadásából állítunk elő. Léteznek materiális és kulturális hálózatok, melyek leképezik ezt a lehetőséget. Audre Lorde (1984) megörökíti ezt a hangszínt *Sister Outsider*jének címében. Politikai mítoszomban *Sister Outsider* a külföldi nő, akire ellenségként tekintenek az Egyesült Államok női és feminizált munkásai, kirekesztve szolidaritásukból, mint aki fenyegeti a biztonságukat. Az Egyesült Államok határain belül *Sister Outsider* feszültség forrása a nők – az iparágakon belüli megosztottságra, versengésre és kizsákmányolásra manipulált nők – etnikai identitásai között. A tudományos alapú iparágak munkaerőként előnyben részesítik a „színes bőrű

28 King (1984b). Ezen esszé témáit alátámasztó feminista tudományos-fantasztikus művek rövidített jegyzéke: Octavia Butler: *Wild Seed, Mind of My Mind, Kindred, Survivor*; Suzy McKee Charnas: *Motherlines*; Samuel Delaney: *Tales of Nevéryon*; Anne McCaffery: *The Ship Who Sang, Dinosaur Planet*; Vonda McIntyre: *Superluminal, Dreamsnake*; Joanna Russ: *Adventures of Alyx, The Female Man*; James Tiptree, Jr.: *Star Song of an Old Primate; Up the Walls of the World*; John Varley: *Titan* (magyarul: *Titán*. Budapest: Lap-ics – Cherubion, 1998), *Wizard, Demon*.

29 A francia feminizmus hozzájárul a kiborg heteroglossziához. Burke (1981), Irigaray (1977, 1979), Marks és de Courtivron (1980); *Signs* (1981); Wittig (1973).

30 Azonban e költők mindegyike nagyon összetett; ez jellemzi őket a hazugság és az erotika, a decentralizált kollektív és személyes identitás témáinak kezelésében is. Griffin (1978), Lorde (1984); Rich (1978).

nőket”, az igazi nőket, akik számára a világméretű szexuális piac, a munkaerőpiac és a reprodukciós politika forгатaga mindennapi életté áll össze. A szexiparban és az elektronikában alkalmazni kívánt fiatal koreai nőket a középiskolákból toborozzák, és az integrált áramkör számára tanítatják őket. Az iskolázottság, főleg az angol nyelv ismerete a megkülönböztető jegye a multik számára oly vonzó „olcsó” női munkaerőnek.

Ellentétben az orientalisták „szóbeliségben élő, primitív” sztereotípiájával, az írástudás különleges megkülönböztető jegye a színes bőrű nőknek, amit az Amerikában élő fekete nők és férfiak olyan időkben sajtóítottak el, amikor életüket kockáztatva tudták csak tanulni és tanítani az írást-olvasást. Az írás különleges jelentőséggel bír minden gyarmatosított csoport számára. Az írás döntő szerepet játszott a szóbeliségen alapuló és írott kultúrák, a primitív és civilizált mentalitások megkülönböztetésének nyugati mítoszában, utóbb pedig ezen megkülönböztetés eltörlésében a „posztmodern” elméletekben, melyek a Nyugat fallogocentrizmusát, a monoteista, fallikus, parancsoló és egyértelmű szó iránti, az egyedülálló és tökéletes név iránti imádatát támadták.³¹ Az írás jelentéseinek vitatása a kortárs politikai küzdelem egyik fő formája. Az írás játékanak felszabadítása halálosan komoly dolog. Az USA-beli színes bőrű nők versei és történetei újra meg újra az írásról, a kifejezés hatalmához való hozzáférésről szólnak; de ezúttal ez a hatalom nem lehet sem fallikus, sem ártatlan. Nem szabad, hogy a kiborg írás a Bűnbeesésről szóljon, a nyelv előtti, az írás előtti, az Ember előtti egyszer-volt-hol-nem-volt teljesség fantáziaképeiről. A kiborg írás a túlélésre képessé tevő erőről szól, nem az eredeti ártatlanság alapján, hanem azon eszközök megragadása révén, melyekkel megjelölheti a világot, amely őt másikként jelölte meg.

Az eszközök gyakran történetek, újra elmesélt történetek, változatok, melyek visszájára fordítják és kimozdítják a naturalizált identitások hierarchikus dualizmusait. Az eredettörténetek újrameselése révén a kiborg szerzők aláássák a nyugati kultúra központi eredetmítoszait. Ezek az eredetmondák mindannyiunkat meghódítottak az apokalipszis beteljesülése utáni vágyódásukkal. A feminista kiborgok számára leginkább döntő jelentőségű fallogocentrikus eredettörténetek be vannak építve az írás technikáiba – a világot megíró technikákba, a biotechnológiába és a mikroelektronikába –, melyek testünket újabban kódolási problémaként textualizálják a C³I hálózatában. A feminista kiborgtörténeteknek az a feladatuk, hogy újrakódolják a kommunikációt és a hírszerzést a parancsnoklás és az ellenőrzés aláaknázása céljából.

A nyelvpolitika képletesen és szó szerint értve is áthatja a színes bőrű nők politikai küzdelmeit; a nyelvről szóló történeteknek különleges erejük van az egyesült államokbeli színes bőrű nők gazdag kortárs irodalmában. Malinche, a bennszülött nő történetének az újraelmondása például – aki az Újvilág „korcs” mesztic fajtájának anyja, a nyelvek mestere és Cortez szeretője volt – speciális jelentést hordoz az identitás *chicana* konstrukciói számára. Cherríe Moraga a *Loving in the War Years*ben (1983) az identitás kérdését boncolgatja; mi van akkor, ha az embernek sohasem volt eredeti nyelve, soha nem mesélték neki az eredeti történetet, soha nem élt a legitim heteroszexualitás harmóniájában a kultúra édenkertjében, így nem alapozhatja identitását egy mítoszra vagy az ártatlanság elvesztésére, és nincs joga az anya vagy az apa természetes nevéhez sem.³² Moraga írása, lenyűgöző műveltsége ugyan-

31 Derrida (1976), különösen a II. rész: *Nature, Culture, Writing*; Lévi-Strauss (1961), különösen a *The Writing Lesson* című rész.

32 Moraga (1983). A színes bőrű nők kiélezett viszonya az íráshoz mint témához és mint politikához megközelíthető az alábbi források segítségével: *The Black Woman and the Diaspora: Hidden Connections and Extended*

olyan fajta szabálysértésként jelenik meg költészetében, mint Malinche-nál a hódítók nyelvének fölényes ismerete – szabálysértés, illegitim teljesítmény, ami lehetővé teszi a túlélést. Moraga nyelve nem egységes „egész”; tudatosan összekovácsolt nyelv, angolból és spanyolból, a két hódító nemzet nyelvéből összeoltott kiméra. De éppen ez a szörnyszülött, aki nem állítja, hogy lett volna eredeti nyelve a meggyalázás előtt, épp ez teremti meg a színes bőrű nők erotikus, kompetens, befolyásos identitását. Sister Outsider a világ fennmaradásának lehetőségét nem ártatlanságában hordozza, hanem abban, hogy képes a határokon élni, hogy anélkül tud írni, hogy az eredeti teljesség alapító mítoszához folyamodna, amely egy halott egységhez való végső visszatérés apokalipszisében ér véget; az egységhez, melyet az Ember az ártatlan és mindenható Anyaként képzelt el, akit a Vég eljövetelekor saját fia szabadít meg a kisajátítás spiráljából. Az írás megjelöli Moraga testét, egy színes bőrű nő testeként erősíti meg, kizárva annak a lehetőségét, hogy átcsússzon az angolszász atya jelöletlen kategóriájába vagy a sosemvolt anya „eredendő írástudatlanságáról” szóló orientalista mítoszba. Itt Malinche az anya, nem pedig a tiltott gyümölcs megízlelése előtti Éva. Az írás Sister Outsidert erősíti meg, nem pedig az írás bűnébe esés előtti nőt, akire a Férfi fallogocentrikus családjának szüksége van.

AZ ÍRÁS MINDENEKELŐTT a kiborgoknak, a huszadik század végi maratott felületeknek a technológiája. A kiborgpolitika a nyelvért való küzdelem; a tökéletes kommunikáció, a minden jelentést tökéletesen lefordítani képes egyetlen kód, a fallogocentrizmus központi dogmája elleni küzdelem. Ez az oka annak, hogy a kiborgpolitika ragaszkodik a zajhoz és védelmébe veszi a szennyeződést, örömet lelve állat és gép illegitim egyesüléseiben. Ezek azok a párosítások, melyek a Férfit és a Nőt oly problematikusá teszik, aláásva a vágy szerkezetét – az erőt, amelyről úgy képzeljük, hogy a nyelvet és a gendert teremti –, és így aláásva a „nyugati” identitás, természet és kultúra, tükör és szem, szolga és úr, test és elme újratermelésének módjait és szerkezetét. „Mi” eredendően nem választottuk a kiborg létet; de a választás mint olyan úgyis a liberális politika és episztemológia számára nyújt alapot, amely az egyének reprodukcióját a „szövegek” szélesebb körű replikációit megelőzően képzeli el.

A kiborgok perspektívájából – vagyis megszabadulva attól az igénytől, hogy politikánkat a minden más uralmat magában foglaló elnyomásban elfoglalt kitüntetett „helyzetünkre”, a teljesen meggyalázottak ártatlanságára, a természethez közelebb állóknak az alapjára építsük fel – hathatós lehetőségeket láthatunk. A feminizmusok és a marxizmusok zátonyra futottak a nyugati episztemológiák azon imperatívuszán, hogy az elnyomások hierarchiájának perspektívájából és/vagy a morális felsőbbrendűség, az ártatlanság és a természethez való nagyobb közelség látens pozíciójából kell forradalmi alanyt konstruálni. Nem lévén számunkra elérhető eredeti álom egy közös nyelvről vagy az ellenséges „maszkulin” szeparációval szemben védelmet ígérő szimbiózisról, hanem bele vagyunk írva egy szöveg játékába, amelynek nincsen kitüntetett olvasata vagy üdvtörténete, ezért „önmagunknak” a világba teljességgel benne foglalt lényként való felismerése mentesít minket annak az igénye alól, hogy politikánk az önazonosságban, az élharcos pártban, a tisztaságban és az anyaságban gyökerezzen. Az identitásától fosztott fattyúfaj a peremvidékek erejére és a Malinche-hoz hasonló anyák

Acknowledgements, Nemzetközi Irodalmi Konferencia, Michigan State University, 1985. október; Evans (1984), Fisher (1980); *Frontiers* (1980; 1983); Kingston (1977); Lerner (1973); Moraga és Anzaldúa (1981); Morgan (1984). Hasonló értelmű írások fehér nőktől: Gilbert és Gubar (1979); Russ (1983).

fontosságára hívja fel a figyelmet. A színes bőrű nők a maszkulinista félelmek ördögéből az eredendően művelt anyává tették őt, aki a túlélésre tanít.

Ez nemcsak irodalmi dekonstrukció, hanem a tudatküszöb transzformációja is. Minden történet, amely az eredeti ártatlansággal kezdődik és a teljességhez való visszatérést várja, úgy képzei az élet drámáját, mint individuációt, elkülönülést, az én születését, az autonómia tragédiáját, az írás bűnébe esést, elidegenedést; vagyis mint háborút, melyet a Másik keblén való képzeletbeli megpihenés enyhít néha. Mindezeket egyetlen reprodukciós politika irányítja – makulátlan újjászületés, tökéletesség, absztrakció. Ebben a mesében a nőket hol jobb, hol rosszabb helyzetűeknek képzelik el, de abban mind egyetértenek, hogy kevesebb egyéniséggel, gyengébb individuációval rendelkeznek, közelebb állnak a szóbeliséghez és az Anyához, és kevésbé érdekeltek az autonómia maszkulin ügyében. De van másik út is arra, hogy kevésbé legyünk érdekeltek a maszkulin autonómiában – egy olyan út, amely nem a Nőn, a Primitíven, a Zérón, a Tükröstádiumon és ezek elképzelésein át vezet. Ez a nőknél és egyéb jelen idejű, illegitim kiborgokon keresztül vezet, akiket nem a Nő szült, akik elutasítják az áldozattá válás ideológiai eszközeit, hogy valódi életük legyen. Ezek a kiborgok azok az emberek, akik megtagadják, hogy végszóra eltűnjenek, nem számít, hogy a „nyugati” sajtó hányszor jelenti be szomorúan a „nyugati” technika és az írás által felőrölt újabb, ősi és organikus törzs eltűnését.³³ Ezek a való életből vett kiborgok – például a délkelet-ázsiai falvak japán és amerikai elektronikai cégeknél dolgozó munkásnői, akikről Aiwa Ong számol be – aktívan újraírják a testükről és társadalmairól szóló szövegeket. Az olvasatok e játékában a túlélés a tét.

ÖSSZEFOGLALVA AZ EDDIGIEKET, bizonyos dualizmusok állandóan jelen voltak a nyugati hagyományban; ezek mindegyike rendszerszerűen illeszkedett a nő, a színesbőrűek, a természet, a munkások, az állatok feletti uralom logikájához és gyakorlatához – röviden, minden másikként megalkotott létező feletti uralomhoz, akiknek az a feladata, hogy visszatükrözzék az ént. Ezen nyugtalanító dualizmusok között főszerephez jutottak az én/másik, elme/test, kultúra/természet, hímnemű/nőnemű, civilizált/primitív, valóság/látszat, egész/rész, ágens/nyersanyag, teremtő/teremtett, aktív/passzív, jó/rossz, igazság/illúzió, teljes/részleges, Isten/ember kettősségei. Az én az Egyik, aki felett nem uralkodnak, és aki ezt onnan tudja, hogy a másik szolgálja őt; a másik az, aki a jövőt tartja a kezében, és aki ezt az uralom megtapasztalásából tudja, amely meghazudtolja az autonómiáját. Egyiknek lenni annyit tesz, mint autonómnak lenni, hatalmasnak lenni, Istennek lenni; de Egyiknek lenni illúzió, összefonódva a másikkal az apokalipszis dialektikájában. Másiknak lenni viszont annyit tesz, mint többszörösnek lenni, világos határok nélkül valónak, szétfeszlettnak, lényeg nélkülinek. Az egy túl kevés, a kettő pedig túl sok.

A high-tech kultúra furmányos módokon kérdőjelezi meg ezeket a dualizmusokat. Nem világos, hogy ki a teremtő és kit teremtenek az ember és gép közötti viszonyban. Nem világos, hogy mi az elme és mi a test a kódolási gyakorlatokban feloldódó gépekben. Amennyire magunkat a formális diskurzus (pl. a biológia) és a mindennapi gyakorlat (pl. az otthoni munkavégzés az integrált áramkörben) révén ismerjük, azt kell hogy mondjuk: kiborgok

³³ James Clifford (1983, 1985) meggyőzően érvel annak felismerése mellett, hogy a nyugati imperializáló gyakorlatok által „megjelölt” csoportokat hogyan fedezi fel újból és újból a kultúra, hogy milyen makacsul nem hajlandóak eltűnni.

vagyunk, hibridek, mozaikok, kimérák. A biológiai élő szervezetekből biotikus rendszerek lettek, a többihez hasonló kommunikációs eszközök. Formális tudásunk nem ad alapvető, ontológiai megkülönböztetést gép és élő szervezet, technikai és organikus között.

Ezek egyik következménye az, hogy az eszközeinkkel való kapcsolat iránti érzékünk megnövekedett. A sok számítógép-használó által tapasztalt önkívületi állapot a tudományos-fantasztikus filmek és kulturális viccek központi témájává vált. Talán a súlyosan mozgáskorlátozott emberek tapasztalhatják meg a legintenzívebben (és néha meg is tapasztalják) a kommunikációs eszközökkel történő összeolvadást. Anne McCaffrey *The Ship Who Sang* című művében egy kiborg, egy súlyosan fogyatékos gyermek születése után a kislány agyából és egy komplex gépezetből kialakított hibrid tudatát tárja fel. Társadalmi nem, szexualitás, megtestesülés, készségek: mindet újjáalkotják a történetben. Miért kéne testünknek a bőrünknel végződnie, vagy legjobban esetben is csak más, bőrrel körülvárt lényeket magában foglalnia? A tizenhetedik századtól mostanáig a gépeket életre lehetett kelteni – szellemeket lehetett adni nekik, hogy beszéljenek, mozogjanak, vagy hogy számot adjanak szabályos fejlődésükről és mentális képességeikről. Vagy az élő szervezeteket lehetett mechanizálni – a testre redukálni, melyet az elme forrásának tekintettek. Ezek a gép/organizmus kapcsolatok elavultak, szükségtelenek. A mi számunkra, képzeletben és más gyakorlatainkban a gépek szervpótló eszközök, intim komponensek, barátságos, saját magunk részének tekintett dolgok lehetnek. Nincs szükségünk organikus holizmusra, hogy átjárhatatlan teljességet adjon, az abszolút nőt és feminista változatait (mutánsait?). Hadd zárjam ezt a kérdéskört az általam tárgyalt szövegek második csoportja, a feminista *science fiction* kiborg szörnyei logikájának egy nagyon részreahjál olvasatával.

A FEMINISTA TUDOMÁNYOS-FANTASZTIKUS IRODALMAT benépesítő kiborgok igen problematikussá teszik a férfi vagy a nő, az ember, a műtermék, a rasszjegyek, az önálló egyén vagy a test státusát. Katie King tisztázza, hogy az öröm, amit ezeknek a fikcióknak az olvasása nyújt, túlnyomóan mennyire nem az azonosulásból fakad. A Joanna Russ-szal először találkozó hallgatók, akik megtanulták megrökönyödés nélkül olvasni az olyan modern írókat, mint James Joyce vagy Virginia Woolf, nem tudnak mit kezdeni a *The Adventures of Alyxszel* vagy a *The Female Mannel*, ahol a szereplők elutasítják az olvasó ártatlanság és teljesség utáni vágyát, miközben a hősies keresés, a buja erotika és a komoly politika iránti vágyát kielégítik. A *The Female Man* egy genotípus négy változatának a története, amelyek találkoznak ugyan, de együttesen sem tesznek ki egy egészet, nem oldják fel az erőszakos morális cselekvés dilemmáját, és nem szüntetik meg a gender fokozódó botrányát sem. Samuel Delaney feminista sci-fije, különösen a *Tales of Nevérjon*, kigúnyolja az eredettörténeteket azáltal, hogy újrarászatja a neolit forradalmat, újraprofilozza a nyugati civilizáció alapító lépéseit azok plauzibilitásának aláásása céljából. James Tiptree Jr. – egy szerző, akinek regényeit különösen férfiasnak tekintették mindaddig, míg „igazi” nemére fény nem derült – a nem emlős eljárásokon alapuló szaporodásról mond meséket, mint amilyen a nemzedékek váltakozása vagy az ivadékoknak a hím erszényében való kiköltése és a hím általi táplálása. John Varley egy magasabbrendű kiborgot alkot meg Gaea, egy örült istennő-bolygó-szélhámos-öreg nő-technikai eszköz ösfeminista leírásában, melynek felszínén posztkiborg szimbiózisok bámulatos hada tenyészik. Octavia Butler egy afrikai varázslónőről ír, aki varázsserejét riválisa génmanipulációi ellen fordítja (*Wild Seed*); téridőgörbületről, amely egy modern egyesült államokbeli fekete nőt visszavisz a rabszolgaságba, ahol fehér gazdájával-öselével kapcsolatos

tettei determinálják saját születésének lehetőségét (*Kindred*); és egy örökbe fogadott, fajok keresztezéséből született gyermek identitásba és közösségbe való illegitim betekintéséről, aki az ellenséget önmagaként ismeri fel (*Survivor*).

Különösen gazdag lévén a határsértésekben, Vonda McIntyre *Superluminal* című műve zárhatja ama ígéretes szörnyeknek ezt a hiányos katalógusát, akik segítenek újradefiniálni a testet öltés és a feminista írás örömeit és politikáját. Egy olyan regényben, ahol semelyik szereplő sem „egyszerűen” emberi, az ember státusa nagymértékben problematikus. Orca, a genetikailag módosított bűvár képes a kardszánú delfinekkal beszélni és az óceán mélyén élni, de arra vágyik, hogy pilótaként fedezze fel a világűr, amihez bionikai implantátumokra van szüksége, kockára téve a bűvárokkal és a delfinekkal való rokonságát. Az átalakításokat új fejlődési kódot hordozó vírusvektorok, szervátültetés, mikroelektronikai eszközök beültetése, analóg másodpéldányok és egyéb eszközök segítségével végzik. Laenea szívátültetésnek és egy sor egyéb módosításnak veti alá magát, hogy pilóta lehessen, és túlélhesse a fénysebességnél gyorsabb utazást. Radu Dracul távoli bolygóján túlél egy pestisjárványt, miután olyan időérzéklet fedez fel magában, amely megváltoztatja az egész faj térérzékelésének határait. Minden szereplő a nyelv határait kutatja, a tapasztalat kifejezésének álmát, illetve a korlátosság, részlegességnek és intimitásnak még a változatos átalakulások és kapcsolatok eme világában is szüksége voltát.

A SZÖRNYEK MINDIG IS a közösség határait definiálták a nyugati képzeletben. Az ókori Görögország kentaurjai és amazonjai megerősítették a görög férfiak központosított poliszának határait azáltal, hogy szétdőlték a házasságot, és a harcoknak az állatival és a nővel való hátrászennyeződéseit jelképezték. Az el nem választott ikrek és a hermafroditák jelentették azt az összegabalyodott emberi anyagot a korai modern Franciaországban, ami megalapozta a természetéről és a természetfeletről, az orvosiról és a jogszerűről, a baljós előjelekről és a betegségekről szóló diskurzust – mindegyik döntő fontosságú a modern identitás megalapozásában (DuBois 1982; Daston és Park 1985; Park és Daston 1981). A majmokról és emberszabásúakról szóló evolúciós és magatartástudományok jelölték ki a huszadik század végén az ipari identitások többszörös határait. A feminista science fiction kiborg szörnyei meglehetősen eltérő politikai lehetőségeket és korlátokat határoznak meg, mint amiket a Férfi és Nő evilági fikciója kínál.

Számomra következménnyel jár, ha komolyan vesszük a kiborgok képzetét, és nem ellenségeinknek tekintjük őket. A testünk, mi magunk; a testek a hatalom és az identitás térképei; ez alól a kiborgok sem kivételek. A kiborg test nem ártatlan; nem édenkertben született; nem keres egységes identitást és így nem generál antagonisztikus dualizmusokat sem vég nélkül (vagy amíg a világ véget nem ér); magától értetődőnek veszi az iróniát. Az egy túl kevés, és a kettő csak egy lehetőség. A gépi képességek, a technikai kompetencia felett érzett mélyen átélt öröm nem bűn többé, hanem a testet öltés egy aspektusa. A gép nem egy tárgy, melyet életre kell kelteni, imádni és uralni kell. A gép az mi magunk, a mi folyamataink, testet öltésünk egy aspektusa. Felelősek lehetünk a gépekért; ők nem uralkodnak felettünk és nem fenyegetnek minket. Felelősek vagyunk a határokokért; mi magunk vagyunk azok. Mostanáig (egyszer volt, hol nem volt) a női testet öltés adottnak, organikusnak, szükségszerűnek tűnt; és úgy látszott, hogy a női megtestesülés az anyai gondoskodásra és ennek metaforikus kiterjesztéseire való képességeket jelenti. Csak úgy lehettük örömmünk a gépekben, hogy viselkedésünk közben nem volt helyénvaló, majd ki kellett magyarázni, hogy mindez mégiscsak organikus, nőkhöz

illő tevékenység volt. A kiborgok talán komolyabban vehetik a szex és a testet öltött nemiség részleges, képlékeny és alkalmi vonatkozásait. Lehetséges, hogy a gender végső soron nem globális identitás.

Az ideológiai töltéssel bíró kérdés, hogy mi számít napi tevékenységnek, tapasztalatnak, megközelíthető a kiborg képében rejlő lehetőségek kiaknázásával. A feministák újabban azt állítják, hogy a nők a mindennapiságra vannak kárthatva, hogy a nők – valahogy inkább, mint a férfiak – tartják fenn a mindennapi életet, és így potenciálisan kiváltságos episztemológiai helyzetben vannak. Van ennek az állításnak egy lenyűgöző aspektusa, amely láthatóvá teszi ezt a kevésre értékelt női tevékenységet, és az élet alapjaként nevezi meg. De az életnek valóban ez az alapja? Mi a helyzet a nők tudatlanságával, a tudásból és készségekből való minden kirekesztettségükkel és az ezekben vallott kudarcaikkal? Mi a helyzet a férfiak mindennapi kompetenciájával, hogy tudják, hogyan kell dolgokat építeni és szétszedni, hogy tudnak játszani? Mi a helyzet az egyéb megtestesülésekkel? A kiborg gender egy lokális lehetőség, amely globális bosszút áll. A rassz, a nem és a tőke a részek és egészek kiborgelméletét igényli. A kiborgokban nincs készlet arra, hogy totális elméletet gyártsanak, de megvan bennük a határok intim megtapasztalása, konstrukciója és dekonstrukciója. Létezik egy mítoszrendszer, amely arra vár, hogy politikai nyelvvé váljon, hogy megalapozzon egy olyan tudomány- és technikaszemléletet, amely ellenszegülhet az uralom informatikájának.

Még egy utolsó kép: az organizmusok és az organikus szemléletű, holisztikus politikák az újjászületés metaforáira támaszkodnak, és mindig a reprodukív szex forrásaihoz folyamodnak. Én úgy látom, hogy a kiborgoknak inkább van közük a regenerációhoz, és gyanakvóak a reprodukív mátrixszal, illetve a legtöbb születéssel szemben. A szalamandránál a sérülés – például egy végtag elvesztése – utáni regeneráció magában foglalja a szerkezet újraképződését és a funkció helyreállítását, megkettőződés vagy más különös topográfiai képződmény létrejöttének állandó lehetőségével a korábbi sérülés helyén. Az újránövesztett láb lehet szörnyűséges, dupla, erőteljes. Mindannyiunkat bőségesen megsebeztek. Regenerációt igényelünk, nem újjászületést, és újjáalakításunk lehetőségei magukban foglalják egy irtózatossá, nemek nélküli világban való bizakodás utópisztikus álmát.

A kiborg képzelet segíthet kifejezni ennek az esszének két döntő érvét: (I) univerzális, totalizáló elméletet gyártani nagy hiba, amely a valóság legnagyobb részéhez nem fér hozzá, talán soha, de most bizonyosan nem; (II) a tudomány és technika társadalmi viszonyaiért való felelősségvállalás azt jelenti, hogy elutasítjuk a tudományellenes metafizikát, a technika demonológiáját, és így felvállaljuk a hétköznapi határok újjáalakításának ügyességet igénylő feladatát, részleges kapcsolatot másokkal, minden részünkkel kommunikálva. Nem csak arról van szó, hogy a tudomány és a technika nagyfokú emberi elégedettség egy lehetséges eszköze, valamint komplex dominanciák mátrixa. A kiborg képe kiutat sugallhat a dualizmusok labirintusából, amelyben eddig testünket és eszközeinket önmagunk számára magyaráztuk. Ez nem a közös nyelv, hanem egy hathatós, hitetlen heteroglosszia álma. A nyelveken szólás feminista változatáról szóló elképzelés, hogy félelem töltse el az új jobboldal szupermegváltóinak köreit. Gépek, identitások, kategóriák, viszonyok, úrtörténetek építéséről és lerombolásáról szól. Bár mindkettő a spiráltánchoz kötött, én inkább kiborg lennék, mint istennő.

Fordította Kovács Ágnes

Hivatkozott irodalom³⁴

- Bambara, Toni Cade (1981): *The Salt Eaters*. New York: Vintage & Random House.
- Baudrillard, Jean (1983): *Simulations*. New York: Semiotext(e).
- Bird, Elisabeth (1984): *Green Revolution Imperialism I & II*. Kézirat, UCSC.
- Bleier, Ruth (1984): *Science and Gender: A Critique of Biology and Its Themes on Women*. New York: Pergamon.
- Bleier, Ruth (szerk.) (1986): *Feminist Approaches of Science*. New York: Pergamon.
- Blumberg, Rae Lesser (1981): *Stratification: Socioeconomic and Sexual Inequality*. Boston: Brown.
- Blumberg, Rae Lesser (1984): *A General Theory of Sex Stratification*. In *Sociological Theory 1984*. Randall Collins (szerk.). San Francisco: Jossey-Bass, 23–101.
- Burke, Carolyn (1981): Irigaray through the looking glass. In *Feminist Studies* 7(2): 288–306.
- Burr, Sarah G. (1982): *Women and Work*. In Harber (1982).
- Busch, Lawrence és William Lacy (1983): *Science, Agriculture, and the Politics of Research*. Boulder, CO: Westview.
- Clifford, James (1983): On ethnographic authority. In *Representations* 1(2): 118–146.
- Clifford, James (1985): On ethnographic allegory. In *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. James Clifford és George Marcus (szerk.). Berkeley: University of California Press. Magyarul: Az etnográfiai allegóriáról. In *A kultúra narratívái*. N. Kovács Tímea (szerk.). Budapest: Argumentum, 1999, 151–179.
- Collins, Patricia Hill (1982): *Third World women in America*. In Harber (1982).
- Cowan, Ruth Schwartz (1983): *More Work for Mother: The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microwave*. New York: Basic Books.
- Daston, Lorraine J. és Katherine Park (1985): Hermaphrodites in Renaissance France. In *Critical Matrix: Princeton Working Papers in Women's Studies* 1(5).
- Derrida, Jacques (1976): *Of Grammatology*. Baltimore: John Hopkins University Press. Magyarul: *Grammatológia*. Szombathely, Párizs: Életünk–Magyar Műhely, 1991.
- de Lauretis, Teresa (1985): The violence of rhetoric: considerations on representation and gender. In *Semiotica* 54: 11–31.
- de Waal, Frans (1982): *Chimpanzee Politics: Power and Sex among the Apes*. New York: Harper & Row.
- Directory of the Network for the Ethnographic Study of Science, Technology and Organizations* (1984). Elérhető: NESSTO, P.O. Box 11442, Stanford, CA 94305.
- D'Onofrio-Flores, Pamela és Sheila M. Pfafflin (szerk.) (1982): *Scientific-Technological Change and the Role of Women in Development*. Boulder, CO: Westview.
- Douglas, Mary (1966): *Purity and Danger*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, Mary (1970): *Natural Symbols*. London: Cresset Press.
- DuBois, Page (1982): *Centaur and Amazons*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Enloe, Cynthia (1983): *Women Textile Workers in the Militarization of South-East Asia*. In Nash és Fernandez-Kelly (1983), 407–425.
- Evans, Mari (szerk.) (1984): *Black Women Writers: A Critical Evaluation*. Garden City, NY: Doubleday & Anchor.
- Fee, Elizabeth (1986): *Critiques of modern science: the relationship of feminism to other radical epistemologies*. In Bleier (1986): 42–56.
- Fernandez-Kelly, Maria Patricia (1983): *For We Are Sold, I and My People*. Albany, NY: SUNY Press.
- Fisher, Dexter (szerk.) (1980): *The Third Woman: Minority Women Writers of the United States*. Boston: Houghton Mifflin.
- Flax, Jane (1983): *Political philosophy and the patriarchal unconscious*. In Harding és Hintikka (1983), 245–282.
- Foucault, Michel (1963): *Naissance de la clinique*. Paris: PUF. Magyarul: *A klinikai orvoslás születése*. Budapest: Corvina, 2000.
- Foucault, Michel (1975): *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard. Magyarul: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest: Gondolat, 1990.
- Foucault, Michel (1976): *Histoire de la sexualité. La volonté de savoir*. Paris: Gallimard. Magyarul: *A szexualitás története I. A tudás akarása*. Budapest: Atlantisz, 1996.
- Fraser, Kathleen (1984): *Something (even human voices) in the foreground, a lake*. Berkeley, CA: Kesley St. Press.
- Frontiers* (1980): Chicanas en el Ambiente Nacional. *Frontiers* 5, tematikus szám.
- Frontiers* (1983): Feminisms in the Non-Western World. *Frontiers* 7, tematikus szám.

Megjegyzés: Az itt közölt szöveg némileg kibővíve, *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century* címmel újra megjelent (Haraway 1991). Az eredeti irodalomjegyzéket az 1985-ben még kiadatlan művek esetében az utóbbi hivatkozásaival egészítettük ki. (A szerk.)

- Fuentes, Annette és Barbara Ehrenreich (1983): *Women in the Global Factory*. Boston: South End.
- Gilbert, Sandra M. és Susan Gubar (1979): *The Madwoman in the Attic: The woman writer and the nineteenth-century literary imagination*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Gordon, Linda (1988): *Heroes of Their Own Lives: The Politics and History of Family Violence, Boston 1880–1960*. New York: Viking.
- Gordon, Richard (1985): The computerization of daily life, the sexual division of labor, and the homework economy. In uő (szerk.): *Microelectronics in Transition*. Norwood, NJ: Ablex.
- Gould, Stephen J. (1981): *Mismeasure of Man*. New York: Norton.
- Gregory, Judith és Karen Nussbaum (1982): Race against time: automation of the office. In *Office: Technology and People* 1: 197–236.
- Griffin, Susan (1978): *Women and Nature: The Roaring Inside Her*. New York: Harper & Row.
- Grossman, Rachel (1980): Women's place in the integrated circuit. In *Radical America* 14(1): 29–50.
- Haas, Violet és Carolyn Perucci (szerk.) (1984): *Women in Scientific and Engineering Professions*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hacker, Sally L. (1981): The culture of engineering: women, workplace, and machine. In *Women's Studies International Quarterly* 4(3): 341–353.
- Hacker, Sally L. (1984): *Doing it the hard way: ethnographic studies in the agribusiness and engineering classroom*. Pomona: California Studies Association. Kézirat.
- Hacker, Sally L. és Liza Bovit (1981): *Agriculture to Agribusiness: Technical Imperatives and Changing Roles*. Milwaukee: Society for the History of Technology. Kézirat.
- Haraway, Donna J. (1979): The high cost of information in post-World War II evolutionary biology. In *Philosophical Forum* 13(2–3): 244–278.
- Haraway, Donna J. (1983a): Signs of dominance: from a physiology to a cybernetics of primate society. In *Studies in History of Biology* 6: 129–219.
- Haraway, Donna J. (1983b): The Contest For Primate Nature: Daughters of Man-the-Hunter in the Field, 1960–1980. In *The Future of American Democracy*. Mark Kann (szerk.). Philadelphia: Temple University Press, 175–208.
- Haraway, Donna J. (1984): Class, race, sex, scientific objects of knowledge: a socialist-feminist perspective on the social construction of productive knowledge and some political consequences. In *Women in Scientific and Engineering Professions*. Haas és Perucci (1984): 212–229.
- Haraway, Donna J. (1985): Teddy Bear Patriarchy: Taxidermy in the Garden of Eden. In *Social Text* 11: 20–64.
- Haraway, Donna J. (1991): *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.
- Harber, Barbara K. (szerk.) (1982): *The Women's Annual 1981*. Boston: G. K. Hall.
- Harding, Sandra (1986): *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Harding, Sandra és Merrill B. Hintikka (1983): *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*. Dordrecht, Holland: Reidel.
- Hartsock, Nancy (1983a): *The feminist standpoint: developing the ground for a specifically feminist historical materialism*. In Harding és Hintikka (1983): 283–310.
- Hartsock, Nancy (1983b): *Money, Sex, and Power*. New York: Longman.
- Hogness, E. Rusten (1983): *Why Stress? A Look at the Making of Stress, 1936–1956*. Kézirat.
- hooks, bell (1981): *Ain't I a Woman?* Boston: South End.
- Hrdy, Sarah Blaffer (1981): *The Woman That Never Evolved*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hubbard, Ruth (szerk.) (1982): *Biological Woman, the Convenient Myth*. Cambridge, MA: Schenkman.
- Hull, Gloria, Patricia Bell Scott és Barbara Smith (szerk.) (1982): *All the Women Are White, All the Man Are Black, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies*. Old Westbury, CT: Feminist Press.
- Irigaray, Luce (1977): *Ce sexe qui n'en est pas un*. Párizs: Minuit.
- Irigaray, Luce (1979): *Et l'une ne bouge pas sans l'autre*. Párizs: Minuit.
- Jaggar, Alison (1983): *Feminist Politics and Human Nature*. Totowa, NJ: Rowman & Allanheld.
- Jameson, Frederic (1984): Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism. In *New Left Review* 146: 53–92.
- Magyarul: *A posztmodern, avagy a késői kapitalizmus kulturális logikája*. Budapest: Jászóveg Műhely, 1997.
- Keller, Evelyn Fox (1983): *A Feeling for the Organism*. San Francisco: Freeman.
- Keller, Evelyn Fox (1985): *Reflections on Gender and Science*. New Haven: Yale University Press.
- King, Katie (1984a): Prospectus. In *Gender and Genre: Academic Practice and the Making of Criticism*. Santa Cruz, CA: University of California.
- King, Katie (1984b): *The pleasure of repetition and the limits of identification in feminist science fiction: reimaginings of the body after the cyborg*. Pomona: California American Studies Association.

- King, Katie (1987): *Canons without innocence*. Santa Cruz: UCSC, PhD-disszertáció.
- Kingston, Maxine Hong (1977): *China Men*. New York: Knopf.
- Knorr-Cetina, Karin D. (1981): *The Manufacture of Knowledge*. Oxford: Pergamon.
- Knorr-Cetina, Karin D. és Michael Mulkey (szerk.) (1983): *Sciences Observed: Perspectives on the Social Study of Science*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Latour, Bruno (1984): *Les microbes, guerre et paix, suivi de irreductions*. Paris: Métailié.
- Latour, Bruno és Steve Woolgar (1979): *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Lerner, Gerda (szerk.) (1973): *Black Women in White America: A Documentary History*. New York: Vintage.
- Lévi-Strauss, Claude (1971): *Tristes Tropiques*. New York: Atheneum. Magyarul: *Szomorú trópusok*. Budapest: Európa, 1973.
- Lewontin, R. C., Steve Rose és Leon J. Kamin (1984): *Not in Our Genes: Biology, Ideology, and Human Nature*. New York: Pantheon.
- Lorde, Audre (1984): *Sister Outsider*. Trumansberg, NY: Crossing Press.
- Lowe, Lisa (1986): *French literary orientalism: representation of others in the texts of Montesquieu, Flaubert and Kristeva*. Santa Cruz: UCSC, PhD-disszertáció.
- Mackey, Nathaniel (1984): Review. In *Sulfur* 2: 200–205.
- MacKinnon, Catharine (1982): Feminism, marxism, method, and the state: an agenda for theory. In *Signs* 7(3): 515–544.
- Marcuse, Herbert (1964): *One-Dimensional Man*. Boston: Beacon. Magyarul: *Az egydimenziós ember*. Budapest: Kossuth, 1990.
- Markoff, John és Lenny Siegel (1983): Military micros. Előadás a UCSC *Silcon Valley Research Project* konferenciáján.
- Marks, Elaine és Isabelle de Courtivron (szerk.) (1980): *New French Feminism*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Merchant, Carolyn (1980): *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. New York: Harper & Row.
- Microelectronics Group (1980): *Microelectronics: Capitalist Technology and the Working Class*. London: CSE.
- Moraga, Cherríe (1983): *Loving in the War Years*. Boston: South End.
- Moraga, Cherríe és Gloria Anzaldúa (szerk.) (1981): *This Bridge Called My Back: Writings By Radical Women of Color*. Watertown, MA: Persephone.
- Morgan, Robin (szerk.) (1984): *Sisterhood is Global*. Garden City, NY: Anchor & Doubleday.
- Nash, June és Maria Patricia Fernandez-Kelly (szerk.) (1983): *Women and Men and the International Division of Labor*. Albany, NY: SUNY Press.
- Nash, Roderick (1979): The exporting and importing of nature: nature-appreciation as a commodity, 1850–1980. In *Perspectives in American History* 3: 517–560.
- National Science Foundation (1988): *Women and Minorities in Science and Engineering*. Washington, DC: NSF.
- O'Brien, Mary (1981): *The Politics of Reproduction*. New York: Routledge & Kegan Paul.
- Ong, Aihwa (1987): *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Workers in Malaysia*. Albany: SUNY Press.
- Park, Katharine és Lorraine J. Daston (1981): Unnatural conceptions: the study of monsters in 16th and 17th century France and England. In *Past and Present* 92: 20–54.
- Perloff, Marjorie (1984): 'Dirty language and scramble systems. In *Sulfur* 11: 178–183.
- Petchesky, Rosalind Pollack (1981): Abortion, anti-feminism, and the rise of the New Right. In *Feminist Studies* 7(2): 206–246.
- Piven, Frances Fox és Richard Cloward (1982): *The New Class War: Reagan's Attack on the Welfare State and Its Consequences*. New York: Pantheon.
- Preston, Douglas (1984): Shooting in paradise. In *Natural History* 93(12): 14–19.
- Reagon, Bernice Johnson (1983): Coalition politics: turning the century. In *Home Girls: A Black Feminist Anthology*. Barbara Smith (szerk.). New York: Kitchen Table, 356–368.
- Rich, Adrienne (1978): *The Dream of a Common Language*. New York: Norton.
- Rose, Hilary (1983): Hand, brain, and heart: a feminist epistemology for the natural sciences. In *Signs* 9(1): 73–90.
- Rossiter, Margaret (1982): *Women Scientists in America*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Rotschild, Joan (1983): *Machina ex Dea: Feminist Perspectives on Technology*. New York: Pergamon.
- Russ, Joanna (1983): *How to Suppress Women's Writing*. Austin: University of Texas Press.
- Sachs, Carolyn (1983): *The Invisible Farmers: Women in Agricultural Production*. Totowa, NJ: Rowman & Allanheld.
- Said, Edward W. (1978): *Orientalism*. New York: Pantheon. Magyarul: *Orientalizmus*. Budapest: Európa, 2000.

- Sandoval, Chela (1984): *Dis-illusionment and the poetry of the future: the making of oppositional consciousness*. PhD-disszertáció, UCSC.
- Science Policy Research Unit (1982): *Microelectronics and Women's Employment in Britain*. University of Sussex.
- Signs (1981): French Feminism. *Signs* 7(1), tematikus szám.
- Smith, Dorothy (1974): Women's perspective as a radical critique of sociology. In *Sociological Inquiry* 44.
- Smith, Dorothy (1979): A sociology for women. In *The Prism of Sex*. J. Sherman és E.T. Beck (szerk.). Madison: University of Wisconsin Press, 135–187.
- Sofia, Zoe (1984a): Exterminating fetuses: abortion, disarmament, and the sexo-semiotics of extra-terrestrialism. In *Diacritics* 14(2): 47–59.
- Sofia, Zoe (1984b): *The Jupiter Space*. Pomona, CA: American Studies Association. Kézirat.
- Sontag, Susan (1977): *On Photography*. New York: Dell. Magyarul: *A fényképezésről*. Budapest: Európa, 1981.
- Stallard, Karin, Barbara Ehrenreich és Holly Sklar (1983): *Poverty in the American Dream*. Boston: South End.
- Traweek, Sharon (1982): *Uptime, Downtime, Spacetime, and Power: an Ethnography of U.S. and Japanese Particle Physics*. Santa Cruz: UCSC, PhD-disszertáció.
- Treichler, Paula (1987): AIDS, homophobia, and biomedical discourse: an epidemic of signification. In *October* 43: 31–70.
- Weizenbaum, Joseph (1976): *Computer Power and Human Reason*. San Francisco: Freeman.
- Wilfred, Denis (1982): Capital and agriculture, a review of Marxian problematics. In *Studies in Political Economy* 7: 127–154.
- Winner, Langdon (1977): *Autonomous Technology: Technics Out of Control as a Theme in Political Thought*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Winner, Langdon (1980): Do artifacts have politics? In *Daedalus* 109(1): 121–136.
- Winner, Langdon (1986): *The Whale and the Reactor. A Search for Limits in an Age of High Technology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wittig, Monique (1973): *Le corps lesbien*. Paris: Minuit.
- Wright, Susan (1982): Recombinant DNA: the status of hazards and controls. In *Environment* 24(6): 12–20.
- Wright, Susan (1982): Recombinant DNA : the status of hazards and controls. In *Environment* 24(6): 12–20.
- Young, Robert M. (1979): Interpreting the production of science. In *New Scientist* 29: 1026–1028.
- Young, Robert M. és Les Levidow (szerk.) (1981): *Science, Technology, and the Labour Process*. London: CSE.
- Yoxen, Edward (1983): *The Gene Business*. New York: Harper & Row.
- Zimmerman, Jan (szerk.) (1983): *The Technological Woman: Interfacing with Tomorrow*. New York: Praeger.

